

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Θέμα διπλωματικής εργασίας: Η Εύβοια κατά την
παλαιοχριστιανική και βυζαντινή περίοδο

ΕΠΟΠΤΡΙΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ :

Κα Α.Αβραμέα

Κα Α.Κιουσοπούλου

Κα Α.Κάσδαγλη

ΡΕΘΥΜΝΟ 2001

Σελ. 19

**Η ΕΥΒΟΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ**

Σελ. 17

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βραχυγραφίες	1-7
Εισαγωγή	8
Πολιτική και εκκλησιαστική διοίκηση	9-29
Πολιτική διοίκηση	9-18
Εκκλησιαστική διοίκηση	18-29
Πολιτική Ιστορία	30-53
Η κατοίκηση την παλαιοχριστιανική και βυζαντινή περίοδο	54-70
Η οικονομική ζωή της Εύβοιας	71-93
Η εξέλιξη της οικονομίας	71-88
Παραγωγή του νησιού	88-93

Επίλογος

94-97

Σελ. 1

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

AAA: Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ' Αθηνών

AAX: Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά

ABSA :The Annual of the British School at Athens

ACO: Acta Conciliorum Oecumenicorum, εκδ. E.SCHWARTZ, τομ.Α'-Δ', Βερολίνο-Λειψία 1914-1940

AD: Αρχαιολογικό Δελτίο

AE: Αρχαιολογική Εφημερίδα

ΑΕΜ: Αρχείο Ευβοϊκών Μελετών

ΑΓΑΘΙΑΣ: ΑΓΑΘΙΑΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΣ, *Ιστορίαι* Τόμοι Ε', εκδ. R. KEYDELL, Βερολίνο 1967

AK: Antike Kunst

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία: Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ*,

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τομ. Α'-Η', Θεσσαλονίκη 1974-1988

BCH: Bulletin de Correspondance Hellénique

ΒΙΟΣ ΟΣΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ: *Νικολάου εκ Μεθώνης και Θεοδώρου του Προδρόμου συγγραφέων της ιβ' εκατονταετηρίδος βίου Μελετίου του Νέου*, εκδ. V.G. VASILJEVSKIJ, Πετρούπολη 1886, σ.1-39

BNJ :Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher

BZ: Byzantinische Zeitschrift

ΧΑΕ: Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία

ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ιστορία* Α.ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ιστορία*, τομ.Α'-Β'2, Αθήνα 1986-1988

DARROUZÈS:J.DARROUZÈS,*Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*,Παρίσι 1981

DEMOUGEOT,Partage:E. DEMOUGEOT,Le partage des provinces de l'Illyricum entre la pars Occidentis et la pars Orientis, de la Tétrarchie au règne de Théodoric, *La géographie administrative et politique, d'Alexandre à Mahomet, Actes du Colloque de Strasbourg*(Ιούνιος 1979),Leyde 1981,σ.229-253

ΔΙΕΕ:Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος

ΔΧΑΕ:Δελτίο Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

DHGE:*Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*

ΕΔΡΙΣΥ:*La Géographie d'Edrisi*,εκδ.Ρ.Α.JAUBERT, Άμστερνταμ ³1975

ΕΕΒΣ:Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών

FEDALTO:G.FEDALTO,*La chiesa latina in Oriente*,τομ.Α΄,Βερόνα 1973

FGM:C.MÜLLER,*Fragmenta Historicorum Graecorum*, τομ.Α΄-Ε΄, Παρίσι 1841-1938

GRUMEL,Les Regestes :V.GRUMEL,*Les Regestes des actes du Patriarchat de Constantinople I.Les actes des Patriarches*,τομ.Α΄-Γ΄,Παρίσι-Ρώμη1932-1947,τομ.Δ΄ από V.Laurent,Παρίσι 1971

ΙΕΕ:Ιστορία του Ελληνικού Έθνους

ΙΓ:*Inscriptiones Graecae*

KODER,*Negroponte* :J. KODER,*Negroponte*.

Untersuchungen zur Topographie und Siedlungsgeschichte der Insel Euböia während der Zeit der Venezianerherrschaft,Βιέννη 1973

KODER-HILD: J.KODER- F.HILD,*Hellas und Thessalia*, Βιέννη 1976(Tabula Imperii Byzantini 1)

ANNA KOMNHNH,*Αλεξιάδα*:ANNA KOMNHNH, *Αλεξιάδα*, εκδ.Β.ΛΕΙΒ,τομ.Α'-Γ', Παρίσι 1937-1945

LAURENT,*Sceaux*:V.LAURENT,*Le Corpus des sceaux de l' Empire byzantin*,τομ.Ε'1,Ε'2,Ε'3,Παρίσι 1963-1972

LEMERLE,*Τα θαύματα του Αγίου Δημητρίου*: P.LEMERLE, *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*,τομ.Α':*Πρωτότυπο κείμενο*,Παρίσι 1979,τομ.Β': *Σχόλια*,Παρίσι 1981

LE QUIEN :M.LE QUIEN,*Oriens Christianus*,τομ.Α'-Γ',Παρίσι 1740

MALAMUT :E.MALAMUT,*Les îles de l'Empire Byzantin VIIIe-XII siècles*,τομ.Α'-Β',Παρίσι 1988

MANSI:J.D.MANSI,*Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*,Φλωρεντία 1769 κε

MGH AA,SS:*Monumenta Germaniae Historica*, Auctores Antiquissimi, Scriptores

MM :F.MIKLOSICH-J.MÜLLER, *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana* ,τομ.Α'-ΣΤ',Βιέννη 1860-1890

ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ:Μιχαήλ Ακομινάτου του Χωνιάτου τα Σωζόμενα,εκδ.ΣΠ.ΛΑΜΠΡΟΣ, τομ.Α'-Β',Αθήνα 1879-1880

NE:Νέος Ελληνομνήμων

ΠΑΕ,Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας

ΠΑΛΛΑΣ, *Les monuments*:Δ.ΠΑΛΛΑΣ, *Les monuments paléochrétiens de Grèce découverts de 1959 à 1973*, Βατικανό 1977

ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ-ΑΤΖΑΚΑ, *Σύνταγμα*: ΣΤ.ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ-Π.Ι.ΑΤΖΑΚΑ, *Σύνταγμα των παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων της Ελλάδος*, τομ.Α':Νησιωτική Ελλάς, Θεσσαλονίκη 1974

PG:Patrologia Graeca

PHILIPPSON:A.PHILIPPSON, *Die Griechischen Landschaften, nebst einem Beitrag von E.KIRSTEN*, Band I., Teil II.(Das östliche Mittelgriechenland und die Insel Euboea, Φραγκφούρτη-Μάιν 1951, σ.309-744

PL:Patrologia latina

POTTHAST:A.POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum inde ab a. 1198 ad a. 1304*, τομ. Α'-Β', Βερολίνο 1873-1875

ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*:Γ.Α.ΡΑΛΛΗΣ-Μ.ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων, και των ιερών Οικουμενικών και τοπικών Συνόδων, και των κατά μέρος Αγίων Πατέρων*, τομ.Α'-ΣΤ', Αθήνα 1852-1859

RbK:Reallexicon zur byzantinischen Kunst

REB:Revue des Études Byzantines

ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη* :Κ.Μ.ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη*, τομ.Α'-Ζ', Βενετία 1872-1894

ΣΑΜΨΩΝ, *Χερσαία και νησιωτικά καταφύγια*: Α.ΣΑΜΨΩΝ, *Χερσαία και νησιωτικά καταφύγια της πρώιμης βυζαντινής περιόδου στην Εύβοια και Ανατολική Βοιωτία*, *AEM* 26(1984/5), σ.363-372

SBN: Studi Bizantini e Neoellenici

ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le cadastre de Thèbes*: Ν.Γ.ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Recherches sur le cadastre byzantin et la fiscalité aux XIe et XIIe siècles: Le cadastre de Thèbes*, Αθήνα –Παρίσι 1959[=*BCH* 83 (1959), σ.1-145]

ΣΚΟΥΡΑΣ, *Οχυρώσεις*: Θ.ΣΚΟΥΡΑΣ, *Οχυρώσεις στην Εύβοια*, *AEM* 20 (1975), σ.327-400

ΣΚΟΥΡΑΣ, *Χριστιανικά μνημεία*: Θ.ΣΚΟΥΡΑΣ, *Χριστιανικά μνημεία της Εύβοιας. Εντοπισμός-ιδιαιτερότητες- καταστροφές- καταγραφή*, Χαλκίδα 1998

SODINI, *Mosaiques*: J.P.SODINI, *Mosaiques paléochrétiennes de Grèce*, *BCH* 94(1970), σ.714-715, αρ.25-28

TAFEL-THOMAS, *Urkunden*: G.L.F.TAFEL-G.THOMAS, *Urkunden zur älteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, τομ.Α'-Γ', Βιέννη 1856-1857

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η μεσαιωνική Χαλκίδα*: Δ.ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η μεσαιωνική Χαλκίδα και τα μνημεία της. Σχεδιάγραμμα Αρχαιολογικής Βιβλιογραφίας*, *AEM* 16 (1970), σ.183-204

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Προβλήματα*: Δ.ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τοπογραφικά προβλήματα*

της μεσαιωνικής Εύβοιας(JOHANNES KODER, Negroponte,Βιέννη 1973),*ΑΕΜ* 19 (1974),σ.209-258(βιβλιοκρισία)

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ,*Η πόλη της Χαλκίδας*: Δ.ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Χριστιανική και μεσαιωνική Χαλκίδα. Ανασκόπηση της νεώτερης αρχαιολογικής έρευνας στο: *Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών/ Τμήμα Χαλκίδας (εκδ), Διεθνές επιστημονικό συνέδριο “Η πόλη της Χαλκίδας” (Χαλκίδα 24-27 Σεπτεμβρίου 1987)*, Αθήνα1990, σ.163-228

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ,Μια πτυχή του “σλαβικού ζητήματος”:Δ.ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ,Χαλκίδα και Εύβοια(Περί κτισμάτων) στον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο(Περί θεμάτων):Μια πτυχή του “σλαβικού ζητήματος”(περίληψη) στο:Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία(εκδ.),Δέκατο Συμπόσιο Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης. Περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων(Αθήνα 1990),Αθήνα 1990,σ.81-82

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ,*Αρχαιολογικά*:

Δ.ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ,Αρχαιολογικά βυζαντινής και μεταβυζαντινής Εύβοιας(Ιστορικό πλαίσιο-μνημεία-προβλήματα και προοπτικές),*Αρχαιολογία* τευχ.42 (1992) (αφιέρωμα στην Εύβοια), σ.63-70

ZRVI:Zbornik Radova Vizantološkog Instituta

ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΩΝΑΡΑΣ,*Επιτομή Ιστοριών*: ΖΩΝΑΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ,*Επιτομή Ιστοριών*,εκδ.L.DINDORF,τομ.Α΄-ΣΤ΄, Λειψία 1868-1874

ΖΩΣΙΜΟΣ,*Ιστορία Νέα*: ΖΩΣΙΜΟΣ,*Ιστορία Νέα*,εκδ. F.PASCHOUD,τομ.Α΄-Γ΄²,Παρίσι 1971-1989

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία μελετάται η ιστορία της Εύβοιας από το 3^ο με 4^ο αιώνα μ.Χ. ως το 1204. Αρχικά διερευνάται η πολιτική και εκκλησιαστική διοίκηση που επικρατούσε αυτήν την περίοδο. Στη συνέχεια αναφέρονται σημαντικά γεγονότα που συνέβησαν και επηρέασαν το νησί, όπως επιδρομές και φυσικές καταστροφές. Στη συνέχεια γίνονται κάποιες παρατηρήσεις που έχουν σχέση με την κατοίκηση την παλαιοχριστιανική και βυζαντινή εποχή και ακολουθεί η παρουσίαση στοιχείων από την οικονομική ζωή της Εύβοιας. Στο τέλος παρατίθεται παράρτημα με τον κατάλογο των πόλεων και των αγροτικών εγκαταστάσεων της Εύβοιας, στο οποίο ακολουθείται η αλφαβητική σειρά. Κατά τη διερεύνησή μας χρησιμοποιήσαμε γραπτές πηγές, από τις οποίες ένα μεγάλο μέρος είναι εκκλησιαστικές, καθώς και αρχαιολογικά στοιχεία.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Α)ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Από το 27 π.Χ. η Εύβοια ανήκε στην επαρχία Αχαΐας που διοικούνταν από ανθύπατο¹. Με τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού (285-305μ.Χ.) η Εύβοια εξακολούθησε να ανήκει στην επαρχία Αχαΐας, η οποία υπαγόταν σε μια από τις 12 διοικήσεις που δημιουργήθηκαν, στη διοίκηση Μυσιών. Το διοικητικό αυτό σύστημα αποτυπώνεται σε μια επίσημη πηγή, τον “Πίνακα της Βερόνας”(Laterculus Veronensis), ο οποίος συντάχθηκε γύρω στο 303 με 314μ.Χ.²

Η διοικητική κατάσταση στη χερσόνησο του Αίμου, έτσι όπως περιγράφεται στον “Πίνακα της Βερόνας” μεταβλήθηκε μετά τις μεταρρυθμίσεις του Κωνσταντίνου Α΄. Η επαρχία Αχαΐας, στην οποία εντασσόταν η Εύβοια, ανήκε στο εξής στη διοίκηση της Μακεδονίας, η οποία δημιουργήθηκε μετά τη διάσπαση της διοίκησης των Μυσιών. Ο χωρισμός της

¹J.KODER, λήμμα Euboia, *Lexicon des Mittelalters*, τομ. Δ΄, Μόναχο- Ζυρίχη 1987, στ.66

²P.LEMERLE, *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et Byzantine. Recherches d'Histoire et d'Archéologie*, Παρίσι 1945, σ.75, υποσ. 3 - - A.H.M.JONES, *The Later Roman Empire 284 - 602. A Social, Economic and Administrative Survey*, τομ. Γ΄, Appendix III, Οξφόρδη 1964, σ.386-387 - - DEMOUGEOT, *Partage*, σ.231, υποσ.2

διοίκησης Μυσιών στις διοικήσεις Μακεδονίας και Δακίας έγινε γύρω στο 327 μ.Χ., οπότε και μαρτυρείται ο πρώτος comes Μακεδονίας³. Την πρώτη ρητή μνεία της Μακεδονίας τη βρίσκουμε στον κατάλογο *Breviarum rerum gestarum populi romani* του Rufius Festus, που χρονολογείται γύρω στο 369 μ.Χ. Σύμφωνα μ' αυτόν η διοίκηση Μακεδονίας περιελάμβανε επτά επαρχίες: τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, την Αχαΐα, τις 2 Ηπείρους, την Πραιβαλιτάνη και την Κρήτη. Από το 356 με 357 μ.Χ. οι διοικήσεις Δακίας, Μακεδονίας και Παννονιών αποτέλεσαν την υπαρχία του Ιλλυρικού⁴.

Μετά το θάνατο του Βαλεντινιανού Β' (392μ.Χ.) το Ιλλυρικό περιήλθε στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας. Το 395 όμως η υπαρχία του Ιλλυρικού διασπάσθηκε. Το δυτικό τμήμα της που περιελάμβανε τη διοίκηση των Παννονιών ονομάσθηκε "διοίκησις Ιλλυρικού" και δόθηκε στο δυτικό τμήμα του κράτους που διοικούσαν από τον αυτοκράτορα Ονώριο. Το ανατολικό τμήμα της υπαρχίας που περιελάμβανε τις διοικήσεις Δακίας και Μακεδονίας ονομάσθηκε "υπαρχία Ιλλυρικού" και εντάχθηκε στο ανατολικό τμήμα του κράτους που διοικούσαν από τον

³ DEMOUGEOT, *Partage*, σ.232 υποσ.8

⁴ J.W.EADIE, *The "Breviarum" of Festus. A critical edition with historical commentary*, Λονδίνο 1967, σ.1-9

Αρκάδιο⁵. Η διοικητική αυτή μεταρρύθμιση απεικονίζεται στο κείμενο *Notitia dignitatum*. Σύμφωνα με το κείμενο αυτό η διοίκηση Μακεδονίας περιελάμβανε 6 επαρχίες: τη Θεσσαλία, τις δύο Ηπείρους, την Αχαΐα, τη Μακεδονία και την Κρήτη⁶. Η Εύβοια ανήκε στην επαρχία Αχαΐας, η οποία διοικούνταν από ανθύπατο και υπαγόταν απ' ευθείας στον αυτοκράτορα. Αυτό επιβεβαιώνεται και από επιγραφή του 395 μ.Χ., η οποία βρέθηκε στη Χαλκίδα. Σ' αυτήν ο ανθύπατος της Αχαΐας Πούβλιος Αμπέλιος όριζε τους επιμελητές για τη φροντίδα των δημοσίων οικοδομημάτων της Χαλκίδας⁷.

Πληροφορίες για τη διοικητική κατάσταση μεταγενέστερα παίρνουμε από το Συνέκδημο του Ιεροκλή που αποτελεί αξιόπιστη πηγή. Ο Συνέκδημος ήταν ένας οδηγός των δημοσίων λειτουργιών που συντάχθηκε πριν το 535 μ.Χ. και περιέγραφε τη διοικητική κατάσταση των χρόνων του

⁵ V.GRUMEL, L'Illyricum de la mort de Valentinien Ier (375) à la mort de Stilicon(408), *REB* 9(1951), σ.5-46- -DEMOUGEOT, *Partage*, σ.229-253

⁶ O.SEECK, *Notitia dignitatum .Accedunt notitia urbis Constantinopolitanae et latercula provinciarum*, Βερολίνο 1876, σ.46-47- - A.H.M.JONES, *The Later Roman Empire*, ... ο.π.(υποσ.2), τομ.Γ', Appendix II, σ.347-380

⁷ *IG*, XII, 9, 907- -*BCH* 1892, σ.102-106, αρ.7 - - *IEE*, τομ.Ζ', σ.265- -Π. ΘΕΜΕΛΗΣ, Η επιγραφή *IG*, XII, 9, 907 από τη Χαλκίδα, *AEM* 24 (1981-1982), σ.219-242

Θεοδοσίου Β΄ (408-450 μ.Χ.). Σύμφωνα λοιπόν με το διοικητικό αυτό κείμενο η Εύβοια ανήκε στην επαρχία Αχαΐας ή Ελλάδος, η οποία με τη σειρά της υπαγόταν στην επαρχία του Ιλλυρικού. Η επαρχία Αχαΐας κυβερνιόταν από ανθύπατο. Ανάμεσα στις 79 πόλεις της επαρχίας Αχαΐας που περιλαμβάνονται στο Συνέκδημο αναφέρονται και 4 ευβοϊκές: η Αιδηψός, η Χαλκίδα, ο Πορθμός και η Κάρυστος⁸.

Από το δεύτερο μισό του 7ου αιώνα έγιναν ριζικές μεταβολές στο διοικητικό σύστημα της αυτοκρατορίας. Οι επαρχίες, διοικήσεις και επαρχίες καταργήθηκαν και τη θέση τους πήραν τα θέματα. Με τη δημιουργία λοιπόν των θεμάτων το νησί της Εύβοιας περιλήφθηκε στο θέμα της Ελλάδος⁹. Το τελευταίο είχε σίγουρα δημιουργηθεί στα τέλη του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. και συγκεκριμένα το 695, οπότε έχουμε και την πρώτη μνεία για το στρατηγό του θέματος¹⁰.

⁸ Ε. HONIGMANN, *Le Synekdèmos d'Hiérokès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, Βρυξέλλες 1939, 644^{10,11} 645^{6,7,8}, σ. 17

⁹ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, *Περί των θεμάτων*, εκδ. Α. PERTUSI, Βατικανό, 1952, σ. 90

¹⁰ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ, *Ιστορία Σύντομος*, εκδ. C. DE BOOR, Λειψία 1880, σ. 38- - ΘΕΟΦΑΝΗΣ, *Χρονογραφία*, εκδ. C. DE BOOR, τομ. Α΄, Λειψία 1883, σ. 368: Λεόντιος δε ο πατρίκιος... ανεκλήθη και στρατηγός Ελλάδος προεβλήθη - Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Les listes de préséance Byzantines des IXe et Xe siècles*, Παρίσι 1972, σ. 351, υποσ. 360

Σύμφωνα με τους Koder-Hild, Malamut και Ζακυθινό η Εύβοια εντάχθηκε από την αρχή στο θέμα Ελλάδος¹¹. Για τα αρχικά όρια του θέματος έχουν διατυπωθεί διάφορες γνώμες. Σύμφωνα με το Ζακυθινό το θέμα της Ελλάδος περιελάμβανε την Εύβοια, τη Στερεά Ελλάδα, τη Θεσσαλία, την Ήπειρο και την Πελοπόννησο¹². Αντίθετα ο Ostrogorsky υποστηρίζει ότι αυτό περιοριζόταν στην κεντρική Ελλάδα¹³.

Στην αρχή της δημιουργίας του το θέμα πρέπει να είχε ως έδρα την Κόρινθο μέχρι τη στιγμή που δημιουργήθηκε το θέμα Πελοποννήσου, μάλλον μετά την εκστρατεία του Σταυρακίου στην Πελοπόννησο εναντίον των Σλάβων το 783μ.Χ. ή κατά το 805μ.Χ., οπότε έχουμε και την πρώτη αναφορά του θέματος Πελοποννήσου. Έπειτα την Κόρινθο αντικατέστησε η Αθήνα και από τον 9^ο αιώνα μ.Χ. η Θήβα. Για κάποια σύντομα χρονικά διαστήματα, όταν η αυτοκρατορία αντιμετώπιζε κίνδυνο από τις βουλγαρικές επιδρομές, από το 976 μ.Χ. ως το 983 μ.Χ. και κατά τα έτη

¹¹ Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *Η Βυζαντινή Ελλάς 392-1204*, Αθήνα 1965, σ.55- - KODER-HILD, σ.57- - MALAMUT, σ.314

¹² Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *Η Βυζαντινή Ελλάς ...ο.π.*(υποσ.11), σ.55

¹³ G. OSTROGORSKY, Postanak tema Helada i Peloponez, *ZRVI* 1(1952), σ.64 -79, ελλ. μτφρ. Ι.ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ, *Η γένεσις των θεμάτων Ελλάδος και Πελοποννήσου*, *Βαλκανική βιβλιογραφία* 1(1973), σ. 205-229

1006-1007μ.Χ., η έδρα του θέματος μεταφέρθηκε στη Λάρισα προσωρινά.¹⁴.

Η Εύβοια με την ένταξή της στο θέμα της Ελλάδος αναβαθμίστηκε και άρχισαν να εδρεύουν σ' αυτήν κρατικοί αξιωματούχοι, όπως κομερκιάριοι και δρουγγάριοι¹⁵. Η Εύβοια αποτελούσε τη ναυτική βάση του θέματος¹⁶ και συμμετείχε σε αρκετές ναυτικές επιχειρήσεις της αυτοκρατορίας. Το 1091 μ.Χ. στα λιμάνια της Εύβοιας συγκέντρωσε ο Ιωάννης Δούκας το βυζαντινό στόλο για να καταστείλει την επανάσταση του βυζαντινού διοικητή Καρύκη στην Κρήτη¹⁷. Ο βυζαντινός στόλος που έφθασε στην Κέρκυρα το 1148-1149 μ.Χ., για να την απελευθερώσει από τους Νορμανδούς, απαρτιζόταν και από ευβοϊκά πλοία¹⁸. Τέλος από τα 200 πλοία που συγκεντρώθηκαν για την

Σελ.14

¹⁴ Α. ΑΒΡΑΜΕΑ, *Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι τον 1204*, Αθήνα 1974, σ. 32-33 - - KODER-HILD, σ.59, 269-270 - - Α.ΣΑΒΒΙΔΗΣ, *Η βυζαντινή Θήβα 996/7-1204 μ.Χ., Ιστορικογεωγραφικά 2* (1987-1988), σ. 34 - - Α. ΑΒΡΑΜΕΑ, *Le Péloponnèse du IVe au VIIIe siècle, Changements et persistances*, Παρίσι 1997, σ. 36-37

¹⁵ G.ZACOS-A.VEGLERY, *Byzantine lead seals*, τομ.Α', μέρος Β', Basel 1972, αρ.2581 και αρ.2587

¹⁶ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, *Εκθεσις περί βασιλείου τάξεως*, εκδ. Α. VOGT, Παρίσι 1935-1940, σ. 657

¹⁷ ΒΙΟΣ ΟΣΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ, σ.27-28

¹⁸ ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, *Ιστορία*, εκδ. Ι.Α. VAN DIETEN, Βερολίνο 1975, σ. 86

εκστρατεία του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού εναντίον της Αιγύπτου το 1169μ.Χ. τα 6 ήταν ευβοϊκά¹⁹.

Επικεφαλής του θέματος ως τον 10^ο αιώνα μ.Χ. ήταν ο στρατηγός, ο οποίος ασκούσε ως εκπρόσωπος του αυτοκράτορα την πολιτική και στρατιωτική εξουσία. Έτσι ο στρατηγός του θέματος της Ελλάδος, Οινιάτης ανέλαβε την υπεράσπιση του νησιού, όταν στα τέλη του 9^{ου} αιώνα μ.Χ. ο εμίρης της Ταρσού, Εσμάν επετέθη στη Χαλκίδα ²⁰. Το 911μ.Χ. εμφανίζεται ο κριτής του θέματος της Ελλάδος και ο άρχοντας Χρήπου στη θέση του στρατηγού ως υπεύθυνοι προμήθειας πολεμικού υλικού για την εκστρατεία στην Κρήτη, η οποία είχε σκοπό να την απελευθερώσει από τους Άραβες²¹. Η απουσία του στρατηγού όμως ήταν τυχαία και δε σημαίνει ότι έπαψε ο στρατηγός να είναι επικεφαλής του θέματος αυτήν την περίοδο²².

Ο άρχων Χρήπου ή ο αβύδικος του Χρεπού, όπως τον συναντάμε στο *Κτηματολόγιο των Θηβών*²³, κείμενο που

Σελ. 15

γράφτηκε στο δεύτερο μισό του 11^{ου} αιώνα, ήταν κατώτερος του στρατηγού και είχε τοπικές αρμοδιότητες. Εκτός από τον άρχοντα Ευρίπου υπήρχαν και άλλοι

¹⁹ ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, ...ο.π.(υποσ.18), σ. 160

²⁰ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΦΑΝΗ, εκδ. Ι. ΒΕΚΚΕΡ, Βόννη 1838, σ. 298- - ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ιστοριών*, εκδ. Ι. THURN, Βερολίνο –Νέα Υόρκη 1973, σ. 151

²¹ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, *Έκθεσις περί βασιλείου τάξεως*,...ο.π.(υποσ.16), σ. 657

²² ΜΑΛΑΜΟΥΤ, σ.301

²³ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, σ.72

άρχοντες. Στις επιστολές του Μιχαήλ Χωνιάτη αναφέρεται κάποιος Χαλκούτζης, άρχων Ευρίπου που ήταν ο πρώτος μεταξύ των κτηματικών και θεματικών αρχόντων της Εύβοιας²⁴. Φαίνεται πως υπήρχε ένας άρχων Ευρίπου με διοικητικές αρμοδιότητες στην πόλη της Χαλκίδας και άλλοι άρχοντες, των οποίων τον αριθμό δε γνωρίζουμε, για την υπόλοιπη Εύβοια. Σύμφωνα με τη Malamut, η Εύβοια ήταν χωρισμένη σε τούρμες επικεφαλής των οποίων ήταν οι άρχοντες. Μια σφραγίδα του 11^{ου} αιώνα μ.Χ. μνημονεύει έναν Ιωάννη, τουρμάρχη Χαλκίδας²⁵.

Στο πρώτο μισό του 11^{ου} αιώνα μ.Χ. μετά τη συντριβή των Βουλγάρων από το Βασίλειο Β' Βουλγαροκτόνο και τη λήξη των αραβικών επιδρομών, το θέμα της Ελλάδος ενώθηκε μ' αυτό της Πελοποννήσου σε μια ενιαία διοικητική περιφέρεια²⁶. Το θέμα Ελλάδος-Πελοποννήσου είχε επικεφαλής τον πραιτόρα Ελλάδος-Πελοποννήσου. Τον 11^ο

Σελ. 16

αιώνα και συγκεκριμένα το 1094 μ.Χ. το αξίωμα αυτό κατείχε ο Βάρδας Ικανάτος²⁷.

²⁴ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ. 277: “ο απ' Ευρίπου ορμώμενος άρχων θεματικός Χαλκούτζης” , τομ. Β', σ. 280: “ων των θεματικων και κτηματικων αρχόντων”

²⁵ ΜΑΛΑΜΟΥΤ, σ.332,334 –335 και υποσ. 196

²⁶ Α. ΒΟΝ, *Le Péloponnèse byzantin jusqu' en 1204*, Παρίσι 1950, σ. 92 - - ΚΟΔΕΡ-ΧΙΛΔ, σ.66

²⁷ ΜΜ, τομ. ΣΤ', σ. 90-94

Το 12^ο αιώνα συναντάμε μέσα στα θέματα μικρότερες διοικητικές περιφέρειες που ονομάστηκαν “όρια”. Σύμφωνα με τους Koder-Hild, το “όριον” αποτελούσε διοικητική υποδιαίρεση με κέντρο της την εκάστοτε σημαντικότερη πόλη μιας περιοχής, που ήταν είτε οικονομικό-εμπορικό κέντρο, είτε κέντρο συγκοινωνιακών κόμβων, είτε ακόμα έδρα μητρόπολης²⁸. Η Εύβοια υπαγόταν στο “όριον Θηβών και Ευρίπου”, το οποίο υπήρχε σίγουρα στο τέλος του 12^{ου} αιώνα μ.Χ., καθώς μνημονεύεται στις πηγές της εποχής. Αναφέρεται στο “Υπομνηστικό”²⁹ του μητροπολίτη Αθηνών Μιχαήλ Χωνιάτη(1182-1204μ.Χ.) προς τον αυτοκράτορα Αλέξιο Γ΄ Άγγελο(1195-1203μ.Χ.) και στο χρυσόβουλλο του 1198μ.Χ.³⁰, με το οποίο οι Βενετοί αποκτούσαν νέα εμπορικά προνόμια στην αυτοκρατορία³¹. Το “όριον Θηβών και Ευρίπου” δεν αποτελούσε ανεξάρτητη διοικητική περιφέρεια, αλλά εντασσόταν στο θέμα Ελλάδος-

Σελ. 17

Πελοποννήσου και συνεπώς υπαγόταν στη δικαιοδοσία του πραιτόρα Ελλάδος και Πελοποννήσου. Σύμφωνα με το Ζακυθινό το “όριον Θηβών και Ευρίπου” διοικούνταν

²⁸ KODER-HILD, σ. 62,64,67,270

²⁹ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Α΄, σ.308. Το “Υπομνηστικό” γράφτηκε το 1198/9 μ.Χ.

³⁰ TAFEL -THOMAS, τομ. Α΄, σ. 265, 279

³¹ βλ. εδώ παρακάτω σ.47

από κάποιον άρχοντα³² . Από τα μέσα του 12^{ου} αιώνα μ.Χ. εμφανίζεται το αξίωμα του δούκα Θηβών και Ευρίπου και ίσως να έχει σχέση με τη δημιουργία του “ορίου”³³. Οι τούρμες που είδαμε παραπάνω αποτελούσαν μικρότερες διοικητικές περιφέρειες από τα “όρια”.

Β)ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Ολόκληρη την πρωτοβυζαντινή περίοδο μέχρι το πρώτο μισό του 8^{ου} αιώνα μ.Χ. οι επισκοπές της Εύβοιας υπάγονταν στη μητρόπολη της Κορίνθου της επαρχίας Αχαΐας, η οποία ανήκε στο ανατολικό Ιλλυρικό που βρισκόταν υπό τη δικαιοδοσία του πάπα Ρώμης. Την άσκηση της διοίκησης των εκκλησιαστικών πραγμάτων σ' όλο το Ιλλυρικό ενεργούσε ο πάπας Ρώμης δια του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης που έφερε τον τίτλο του παπικού

³² Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, Μελέται περί της Διοικητικής Διαίρέσεως και της Επαρχιακής Διοικήσεως εν τω Βυζαντινω Κράτει, *ΕΕΒΣ* 17 (1941),σ. 252

³³ΚΟΔΕΡ-ΗΙΛΔ,σ.66,υποσ.185

έξαρχου(vicarius)³⁴. Οι κυριότερες πηγές από τις οποίες αντλούμε πληροφορίες για την εκκλησιαστική κατάσταση στην Εύβοια είναι οι επισκοπικοί κατάλογοι των συνόδων που συγκλήθηκαν και τα εκκλησιαστικά Τακτικά. Τα εκκλησιαστικά κείμενα και οι επιγραφικές μαρτυρίες μας παρέχουν ακόμα κάποια στοιχεία. Η πρώτη επισκοπή που δημιουργήθηκε στην Εύβοια ήταν αυτή της Χαλκίδας. Το 325 μ.Χ. είχε ήδη ιδρυθεί, καθώς το έτος αυτό ο επίσκοπος της, Μάρκος πήρε μέρος στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας³⁵. Τον 4^ο αιώνα η επισκοπή συμμετείχε και σε άλλες συνόδους. Στη σύνοδο της Σαρδικής(343-4 μ.Χ.) την

Σελ. 19

³⁴ MANSI,τομ. Β΄, στ. 698, 702, τομ. Δ΄, στ. 1136,1213,1216, τομ. Ε΄, στ. 588, 589, τομ. ΣΤ΄,στ. 872, 928 κε, 576, τομ. Η΄, στ. 611, 759κε, τομ. Θ΄, στ. 176-177- - LE QUIEN,τομ. Β΄, στ. 159- - L.DUCHESNE, L' Illyricum ecclésiastique, *BZ* 1 (1892), σ. 532-533, 543 και ανατ. στο: *Églises séparées*, Παρίσι1905, σ. 229-277- -C. H. TURNER, *Ecclesiae Occidentalis monumenta iuris antiquissima. Canonum et consiliorum graecorum interpretationes latinae*, τομ. Α΄, Οξφόρδη 1930, σ.552 κε- -E.GERLAND-V.LAURENT, *Corpus notitiarum episcopatum ecclesiae orientalis graecae*, τομ. Α΄, Kadiköy 1936, σ. 60,70-71- -E.HONIGMANN, L' évêque d' Athènes en 458, *Byzantion* 14 (1939), σ. 143 κε - - Ο ΙΔΙΟΣ, The Original Lists of the Members of the Council of Nicaea, the Robber-Synod and the Council of Chalcedon, *Byzantion* 16 (1942-1943) , σ. 50κε, αρ. 15, 287-290, 374 -376- - P.LEMERLE, *Philippe et la Macédoine...* ο.π.(υποσ.2), σ. 241κε- - CH.PIETRI, La géographie de l' Illyricum ecclésiastique et ses relations avec l' Église de Rome(Ve-VI e siècles) στον τόμο :*Villes et peuplement dans l' Illyricum protobyzantin, Actes du colloque organisé par l' École française de Rome*, Ρώμη 1984, σ. 21-62

³⁵ΧΡ.ΘΕΜΕΛΗΣ, *Η Ιερά Μητρόπολις Ευρίπου δια μέσου των αιώνων*, Αθήνα 1952, σ.22-23

επισκοπή Χαλκίδας εκπροσωπούσε ο Σεβήρος³⁶. Λίγο αργότερα ένας άλλος επίσκοπος της ίδιας πόλης, ο Ανατόλιος υπέγραψε τα πρακτικά της συνόδου που συγκλήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 362 μ.Χ. από το Μεγάλο Αθανάσιο και ασχολούνταν με την αίρεση του αρειανισμού³⁷. Στα μέσα του 5^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα το 451μ.Χ. και 458 μ.Χ. μαρτυρείται για πρώτη φορά η ύπαρξη 2 νέων επισκοπών στην Εύβοια, του Ωρεού και της Καρύστου. Πρώτα γίνεται μνεία της επισκοπής Ωρεού. Στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο που έγινε στη Χαλκηδόνα το 451μ.Χ. έλαβε μέρος ο επίσκοπος του Ωρεού Θεόφιλος³⁸. Στη σύνοδο αυτή μετέσχε και ο μητροπολίτης Κορίνθου Πέτρος, στον οποίο υπαγόταν ο Θεόφιλος. Λίγα χρόνια αργότερα το 458 βρίσκουμε και την πρώτη μνεία της επισκοπής Καρύστου. Η τελευταία εκπροσωπήθηκε στην επαρχιακή σύνοδο της Κορίνθου, η οποία συγκλήθηκε το 458μ.Χ. υπό την προεδρία του μητροπολίτη Κορίνθου, από

Σελ. 20

³⁶ ΜΑΝΣΙ, τομ. Γ΄, στ. 49, τομ. ΣΤ΄, στ. 1220

³⁷ ΜΑΝΣΙ, τομ. Γ΄, στ. 353, ΡG, τομ. 26, στ. 808- - LE QUIEN, τομ. Β΄, στ. 212-215- -XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου*. . . . ο.π.(υποσ.35),σ.23

³⁸ ΜΑΝΣΙ, τομ. ΣΤ΄, στ. 577, τομ. Ζ΄, στ. 127, 717- -XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Η επισκοπή Ωρεών, Θεολογία* 23(1952),σ. 611-612

τον Κυριακό³⁹. Σ' αυτήν τη σύνοδο μετέσχε και ένας άλλος επίσκοπος, ο Κωνσταντίνος της Χαλκίδας.⁴⁰ Τον 6^ο αιώνα μ.Χ. μνημονεύονται για πρώτη φορά 2 νέες επισκοπές Ευβοίας, του Αυλώνος και του Πορθμού. Δεν είναι γνωστό αν ιδρύθηκαν τότε ή υπήρχαν ήδη πριν το 553μ.Χ., αλλά νωρίτερα δε τις συναντάμε. Ο Πορθμού Θεόδωρος⁴¹ και ο Αυλώνος Σωτήρ⁴² αναφέρονται στους επισκοπικούς καταλόγους της Ε' Οικουμενικής Συνόδου που συνήλθε στην Κωνσταντινούπολη το 553μ.Χ.

Το 732 Λέων Γ' Ίσαυρος αφαίρεσε τις επαρχίες του ανατολικού Ιλλυρικού από τη θρησκευτική δικαιοδοσία του πάπα της Ρώμης και της υπήγαγε στο Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης⁴³. Από εδώ και στο εξής τα Τακτικά

(Notitiae Episcopatum) αποτελούν σημαντική πηγή για τη γνώση της εκκλησιαστικής οργάνωσης. Στη Notitia 3 τη λεγόμενη των Εικονοκλαστών (τέλη 8^{ου}-αρχές 9^{ου} αιώνα μ.Χ.) αναφέρονται οι επισκοπές Καρύστου (Καποίας)⁴⁴, Αυλώνος (Όλας)⁴⁵ και Ευρίπου⁴⁶ ως υπαγόμενες στη νέα μητρόπολη Αθηνών⁴⁷. Στην ίδια Notitia μνημονεύεται για πρώτη φορά επισκοπή Αιδηψού (Εδέψου)⁴⁸. Η επισκοπή αυτή δε συναντάται πουθενά αλλού και δεν είναι γνωστός κανένας εκπρόσωπός της. Επίσης στη Notitia 3 γίνεται μνεία μιας επισκοπής Πορτίνου που έχει ταυτιστεί με αυτήν του Πορθμού⁴⁹, ως υπαγομένης στη μητρόπολη Αθηνών και

³⁹ MANSI, τομ. Ζ', στ. 612 - -LE QUIEN, τομ. Β', στ. 197- - ACO, II, V, σ. 89 - -XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, Η Ιερά Μητρόπολις Καρύστου δια μέσου των αιώνων, *Θεολογία* 26(1955), σ. 554 - -FEDALTO, σ. 494

⁴⁰ MANSI, τομ. Ζ', στ. 612- -LE QUIEN, τομ. Β', στ. 212-214 - - ACO, II, V, σ. 89- - XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου...ο.π.(υποσ.35), σ.23- -FEDALTO, σ. 497*

⁴¹ MANSI, τομ. Θ', στ. 394 - - LE QUIEN, τομ. Β', στ. 203- - XP.ΘΕΜΕΛΗΣ, *Αι επισκοπαί Πορθμού, Αυλώνος, Αιδηψού, Ζάρκων, και Καναλίων, Θεολογία* 24(1953), σ. 623-624 - - E. CHRYSOS, *Die Bischofslisten des V. Ökumenischen Konzils(553)*, Βόννη 1966, σ. 22, 33

⁴² MANSI, τομ. Θ', στ. 393- -XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Αι επισκοπαί Πορθμού, Αυλώνος, Αιδηψού, Ζάρκων και Καναλίων, Θεολογία* 25 (1954), σ.90

⁴³ ΘΕΟΦΑΝΗΣ, *Χρονογραφία*, ...ο.π.(υποσ.10), σ. 410- - M.V.ANASTOS, *The transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in 732-733, SBN* 9(1957), σ.14 -31

⁴⁴ DARROUZÈS, *Notitia* 3⁶⁹⁶

⁴⁵ DARROUZÈS, *Notitia* 3⁷¹⁰

⁴⁶ DARROUZÈS, *Notitia* 3⁷¹¹

⁴⁷ Η μητρόπολη δημιουργήθηκε μετά το 680, γιατί στην ΣΤ' Οικουμενική Σύνοδο η Αθήνα φέρεται ως επισκοπή που υπάγεται στη μητρόπολη Κορίνθου. MANSI, τομ. ΙΑ', στ.644,672-673

⁴⁸ DARROUZÈS, *Notitia* 3⁶⁹⁴ - -XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Αι επισκοπαί Πορθμού...ο.π.(υποσ.42)*, σ. 90-94

⁴⁹ DARROUZÈS, *Notitia* 3⁷⁷⁴

ταυτόχρονα εμφανίζεται η ίδια επισκοπή, δηλαδή του Πορθμού⁵⁰ μαζί με αυτή του Ωρεού⁵¹ να ανήκει στη μητρόπολη Κεφαλληνίας της επαρχίας Ηπείρου πρώτης. Η

Σελ.2

εικόνα λοιπόν που μας δίνει η Notitia για την Εύβοια εμφανίζεται αρκετά συγκεχυμένη. Γενικότερα έχουν διατυπωθεί αμφιβολίες για το αν η εικόνα που μας δίνει η Notitia ως προς την εκκλησιαστική κατάσταση ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς εμφανίζεται μεγάλος αριθμός επισκοπών-πολλές από τις οποίες για πρώτη φορά -που στα Τακτικά του επόμενου αιώνα μειώνεται. Ειδικότερα η μητρόπολη των Αθηνών, στην οποία φαίνεται να υπάγονται οι περισσότερες επισκοπές της Εύβοιας, έχει σύμφωνα με τη Notitia 3 39 επισκοπές, ενώ στις Notitiae 7,9,10⁵² έχει 10 επισκοπές και στη Notitia 13 13 επισκοπές⁵³. Πιθανώς ο συντάκτης, όταν συνέτασσε τη Notitia είχε μπροστά του ένα λατινικό κατάλογο γεωγραφικού

⁵⁰ DARROUZÈS, *Notitia* 3⁷⁷⁴

⁵¹ DARROUZÈS, *Notitia* 3⁷⁷⁵

⁵² DARROUZÈS, σ.283,302,324

⁵³ DARROUZÈS, σ.361

χαρακτήρα με τις πόλεις του Ιλλυρικού, ίσως και το Συνέκδημο και απλώς μετέγραψε πολλές πόλεις ως επισκοπές⁵⁴. Έτσι εξηγείται προφανώς και η αναφορά της Αιδηψού ως επισκοπής.

Σελ. 3

Κατά τη διάρκεια του 8^{ου} αιώνα είναι γνωστά τα ονόματα των επισκόπων της Χαλκίδας, του Πορθμού και του Ωρεού. Το 744μ.Χ. επίσκοπος Χαλκίδος ήταν ο Ιωάννης, εχθρός των εικονομάχων. Νωρίτερα είχε διατελέσει μοναχός και πρεσβύτερος Ευβοίας⁵⁵. Στη Ζ' Οικουμενική Σύνοδο που πραγματοποιήθηκε στη Νίκαια το 787μ.Χ. και καταδίκασε την εικονομαχία, πήρε μέρος ο Φιλητός, επίσκοπος Ωρεού⁵⁶ και ο Λέων, επίσκοπος Πορθμού⁵⁷.

⁵⁴V.LAURENT, L' érection de la métropole d' Athènes et le statut ecclésiastique de l' Illyricum au VIIIe siècle, *Études Byzantines* 1(1943), σ.58 κε- - KODER-HILD, σ. 81- -E.ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, Η "εικονοκλαστική" Notitia 3 και το λατινικό πρότυπό της, *Σύμμεικτα* 10(1996), σ. 45-71

⁵⁵ LE QUIEN, τομ. Β', στ.214 - -PG 96, στ. 1460- -XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου...ο.π.*(υποσ.35), σ. 23-24 - -FEDALTO, σ. 497

⁵⁶ MANSI, τομ. ΙΓ', στ. 145,369,392, LE QUIEN, τομ. Β', στ. .203- -XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Η επισκοπή Ωρεών...ο.π.*(υποσ.38), σ. 612-613- - FEDALTO, σ.516

⁵⁷ MANSI, τομ. ΙΒ', στ. 1110, τομ. ΙΓ', στ. 145,369 - - LE QUIEN, τομ. Β', στ. .204 - -XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Αι επισκοπαί Πορθμού...ο.π.*(υποσ.41), σ.624

Από τον 9^ο αιώνα μ.Χ. δε μας σώζονται Τακτικά . Οι πληροφορίες που έχουμε για τις επισκοπές Ευβοίας προέρχονται από τα πρακτικά των συνόδων. Ο επίσκοπος της Χαλκίδας Θεόδωρος μνημονεύεται στα πρακτικά της συνόδου της Κωνσταντινούπολης του 869μ.Χ., η οποία καταδίκασε τον Πατριάρχη Φώτιο, αναγνώρισε το παπικό πρωτείο και θεωρείται από τη Δυτική Εκκλησία ως η Η΄ Οικουμενική⁵⁸. Από τον 9^ο αιώνα μ.Χ. είναι γνωστά ακόμα 2

Σελ. 4

ονόματα επισκόπων. Ο Ευρίπου Θεοφύλακτος⁵⁹ και ο Ωρεού Βασίλειος⁶⁰ έλαβαν μέρος στη σύνοδο του 879μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη, στην οποία αποκαταστάθηκε ο Φώτιος στην παλιά του θέση.

Στις αρχές του 10^{ου} αιώνα σύμφωνα με τις Notitiae 7 και 9 οι επισκοπές της Χαλκίδας⁶¹, του Ωρεού⁶², της Καρύστου⁶³, του Πορθμού⁶⁴ και του Αυλώνος⁶⁵ ήταν

⁵⁸ MANSI, τομ. ΙΣΤ΄, στ. 144, 159, 193- -LE QUIEN, τομ. Β΄, στ. 214 - - ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ, Δύο Θεόδωροι επίσκοποι Ευρίπου, *Θεολογία* 22(1951), σ. 434 -437- - Ο ΙΔΙΟΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου...ο.π.*(υποσ.35), σ. 24 - - FEDALTO, σ. 497

⁵⁹ MANSI, τομ. ΙΖ΄-ΙΗ΄, στ. 373- - LE QUIEN, τομ. Β΄, στ. 214 - - ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου...ο.π.*(υποσ.35), σ. 24

⁶⁰ MANSI, τομ. ΙΖ΄-ΙΗ΄, στ. 377- - FEDALTO, σ. 516

⁶¹ DARROUZÈS, *Notitia* 7⁴⁹⁷ *Notitia* 9³⁸¹

⁶² DARROUZÈS, *Notitia* 7⁵⁰¹ *Notitia* 9³⁸⁵

⁶³ DARROUZÈS, *Notitia* 7⁵⁰³ *Notitia* 9³⁸⁷

⁶⁴ DARROUZÈS, *Notitia* 7⁵⁰⁴ *Notitia* 9³⁸⁸

μεταξύ των 10 που ανήκαν στην μητρόπολη της Αθήνας. Μάλιστα η επισκοπή Ευρίπου ήταν πρώτη στην τάξη, πράγμα που δείχνει τη σπουδαιότητα και την ανάπτυξη της πόλης. Η επισκοπή Ωρεού κατατάσσεται στην πέμπτη θέση, αυτή της Καρύστου στην έβδομη, του Πορθμού στην όγδοη και του Αυλώνος στην ένατη. Οι ίδιες επισκοπές εξακολουθούσαν να υπάγονται στη μητρόπολη Αθηνών και να κατέχουν την ίδια θέση ως το τέλος της βυζαντινής εποχής, σύμφωνα με τις Notitiae 10 και 13 που χρονολογούνται το 12^ο ή 13^ο αιώνα

Σελ. 5

μ.Χ.⁶⁶. Από το 10 αιώνα γνωρίζουμε τα ονόματα 3 επισκόπων Ευβοίας. Στις αρχές του αιώνα την επισκοπική έδρα Ευρίπου κατείχε ο Λουκάς⁶⁷ και αργότερα την κατέλαβε ο Γεώργιος⁶⁸ που έφερε τον τίτλο του πρωτοεπισκόπου, καθώς η επισκοπή Ευρίπου,

⁶⁵ DARROUZÈS, *Notitia* 7⁵⁰⁵ *Notitia* 9³⁸⁹

⁶⁶ DARROUZÈS, Ευρίπου: *Notitia* 10⁴⁵⁰ *Notitia* 13⁴⁴⁸, Ωρεού: *Notitia* 10⁴⁵⁴ *Notitia* 13⁴⁵², Καρύστου: *Notitia* 10⁴⁵⁶ *Notitia* 13⁴⁵⁴, Πορθμού: *Notitia* 10⁴⁵⁷ *Notitia* 13⁴⁵⁵, Αυλώνος: *Notitia* 10⁴⁵⁸ *Notitia* 13⁴⁵⁶

⁶⁷ LAURENT, *Sceaux*, E', 1, αρ.608 - -XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου...ο.π.(υποσ.35)*, σ. 25- - FEDALTO, σ.497 - -MALAMUT, σ. 366

⁶⁸ LAURENT, *Sceaux*, E', 3, αρ.1826- - XP. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου...ο.π.(υποσ.35)*, σ. 25- - FEDALTO, σ.497- - MALAMUT, σ. 366

όπως είδαμε, ήταν πρωτόθρονη στη αρχιεπισκοπή της Ελλάδος από το 10^ο αιώνα και εξής. Το όνομα του Γεωργίου με τη χρονολογία 943 μ.Χ. βρίσκεται σε κώδικα ερμηνείας των Ευαγγελίων από τον Ιωάννη Χρυσόστομο⁶⁹. Στο δεύτερο μισό του 10^{ου} αιώνα επίσκοπος Ωρεού ήταν ο Κωνσταντίνος⁷⁰.

Από τον 11^ο και 12^ο αιώνα έχουμε κάποιες αναφορές για ανώνυμους επισκόπους Χαλκίδας. Ένας ανώνυμος επίσκοπος Χαλκίδας που έδρασε από το 1001-1009 μ.Χ. και

Σελ.6

κατά τα έτος 1011μ.Χ., αναφέρεται στο Corpus Codicum Astrologorum Graecorum⁷¹. Ο Μιχαήλ Ψελλός κάνει λόγο σε μια επιστολή του για κάποιο επίσκοπο Ευρίπου μεγάλης ηλικίας χωρίς να μας γνωστοποιεί το όνομά του, ο οποίος δεν ασκούσε πλέον τα καθήκοντά του, αλλά ησύχαζε σε κάποια μονή⁷². Γνωρίζουμε επίσης πως η επιστολή ενός ανώνυμου επισκόπου Ευρίπου διαβάσθηκε στη σύνοδο της Κωνσταντινούπολης

⁶⁹ LE QUIEN, τομ. Β΄, στ. 214

⁷⁰ LAURENT, *Sceaux*, Ε΄, 1, αρ. 613- -ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Η επισκοπή Ωρεών*,...ο.π.(υποσ.38), σ. 613- - FEDALTO, σ. 516- - MALAMUT, σ. 366

⁷¹ MALAMUT, σ. 366

⁷² ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη*, σ. 265-266- -ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου*...ο.π.(υποσ.35), σ. 25-26

που συνήλθε, όταν Πατριάρχης ήταν ο Ευστράτιος Γαρίδας(1081-1084 μ.Χ.)⁷³. Ένας ανώνυμος επίσκοπος Χαλκίδας αναφέρεται σε συνοδικό σημείωμα του έτους 1170 μ.Χ.⁷⁴.

Από τους δύο τελευταίους αιώνες (11^{ος}-12^{ος}) έχουμε πληροφορίες και για επώνυμους επισκόπους Ευβοίας. Τον 11^ο ή 12^ο αιώνα την επισκοπική έδρα της Χαλκίδας κατείχε κάποιος Κωνσταντίνος⁷⁵. Κατά το 1186-7 μ.Χ. επίσκοπος

Σελ. 7

Ευρίπου ήταν ο Βαλσάμ. Αυτός ήρθε σε διένεξη με το μητροπολίτη Νέων Πατρών Ευθύμιο Μαλάκη και ο Μιχαήλ Χωνιάτης, μητροπολίτης Αθηνών, ανέλαβε να τους συμφιλιώσει⁷⁶. Από επιστολή του Μιχαήλ Χωνιάτη του έτους 1195μ.Χ. μαθαίνουμε πως υποψήφιος για τον επισκοπικό θρόνο Χαλκίδας ήταν ο Λουκιανός, ο οποίος τελικά δεν κατέλαβε τη θέση αυτή⁷⁷. Όταν η Εύβοια καταλήφθηκε από τους Φράγκους το 1205μ.Χ. επίσκοπος Ευρίπου διατελούσε ο Θεόδωρος Β΄ που κατά

⁷³ ΡΑΛΛΗΣ- ΠΟΤΛΗΣ, τομ. Ε΄, σ. 57- - GRUMEL, *Regestes*, τομ. Γ΄, αρ. 933- - LE QUIEN, τομ. Β΄, στ. 214-215- - ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου...ο.π.(υποσ.35)*, σ. 26- - FEDALTO, σ.497- - MALAMUT, σ. 366

⁷⁴ ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, τομ. Γ΄, σ. 440-444 - - GRUMEL, *Regestes*, τομ. Γ΄, αρ.1118- - MALAMUT, σ. 366

⁷⁵ LAURENT, *Sceaux*, Ε΄, 1, αρ.609- - FEDALTO, σ.497- - MALAMUT, σ.366

⁷⁶ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β΄, σ.26-30- - GRUMEL, *Regestes*, τομ. Γ΄, αρ. 1164- - ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου...ο.π.(υποσ.35)*, σ. 26- - MALAMUT, σ. 366

⁷⁷ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β΄, σ.91- -ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου...ο.π.(υποσ.35)*, σ. 27

πάσα πιθανότητα ήταν διάδοχος του Βαλσάμ. Κατά το έτος 1208μ.Χ. η λατινική Εκκλησία τον εξεδίωξε από τη θέση του και προώθησε άλλο επίσκοπο, λατίνο. Ο Θεόδωρος είχε συνδεθεί με φιλία με το μητροπολίτη Αθηνών Μιχαήλ Χωνιάτη, στον οποίο υπαγόταν πριν τη λατινική κατάκτηση και διατηρούσε αλληλογραφία μ' αυτόν, όταν ο Μιχαήλ Χωνιάτης είχε αυτοεξοριστεί στην Κέα μετά το 1204⁷⁸. Από

Σελ. 8

τις άλλες επισκοπές Εύβοιας πληροφορίες από το 12^ο αιώνα έχουμε για αυτές του Ωρεού, του Αυλώνος και Καρύστου. Ο Μιχαήλ, όπως προκύπτει από μολυβδόβουλλο, ήταν επίσκοπος Ωρεού το 12^ο αιώνα⁷⁹. Τελευταίος επίσκοπος Αυλώνος ήταν ο Θεόδωρος⁸⁰. Τέλος ο Δημήτριος Βαρδάνης κατείχε την επισκοπική έδρα της Καρύστου,

⁷⁸ PL 215,στ.1492-1493- - ΡΟΤΤΗΑΣΤ,αρ. 3552- - ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ.198,295-296,308-309- -LE QUIEN, τομ. Β', στ. 215, τομ. Γ', στ. 846-847 - - ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ,Δύο Θεόδωροι...ο.π.(υποσ.58),σ. 437-445- - Ο ΙΔΙΟΣ, *Μητρόπολις Ευρίπου*...ο.π.(υποσ.35),σ. 27- - FEDALTO, σ. 497

⁷⁹ LAURENT, *Sceaux* , Ε', 1,αρ.614 - -ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Η επισκοπή Ωρεών*,...ο.π.(υποσ.38),σ. 613-614 - - FEDALTO, σ.516- -MALAMUT, σ.366

⁸⁰ PL 215,στ.1492-1493 - -ΡΟΤΤΗΑΣΤ,αρ. 3552

όταν η Εύβοια καταλήφθηκε από τους Φράγκους. Όπως και ο Θεόδωρος Β΄ του Ευρίπου, διατηρούσε φιλικές σχέσεις και αλληλογραφούσε με τον Μιχαήλ Χωνιάτη, όταν ο δεύτερος έμενε στην Κέα⁸¹.

Σελ.9

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Από τον 3^ο ως τον 6^ο αιώνα η νότια Ελλάδα αναστατώθηκε από επιδρομές βαρβαρικών φύλων. Οι πηγές που ασχολούνται μ' αυτές τις επιδρομές αναφέρουν πως αυτές έπληξαν την "Ελλάδα", η οποία περιελάμβανε την περιοχή νότια των Θερμοπυλών, αλλά δε μνημονεύουν πουθενά την Εύβοια⁸². Η πρώτη επιδρομή

⁸¹ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β΄, σ.205-206- -ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗΣ, *Μητρόπολις Καρύστου*,...ο.π.(υποσ.39), σ. 554 –556- - FEDALTO,σ.494 - - MALAMUT, σ.366

⁸² ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, *Υπέρ των πολέμων:Περί του περσικού πολέμου*,Β΄,4, εκδ. J.HAURY-G.WIRTH,τομ. Α΄, Λειψία 1963,σ. 164

έλαβε χώρα το 253/4 μ.Χ. και έγινε από τους Γότθους. Κατά τη διάρκεια αυτής“ οι Έλληνες τας Θερμοπύλας εφρούρησαν”⁸³. Το 267μ.Χ. οι Γότθοι έπληξαν με το στόλο τους την Αττική και Πελοπόννησο, ενώ η Εύβοια δε φαίνεται να υπέστη επίθεση. Το 269 μ.Χ. πραγματοποιήθηκε δεύτερη ναυτική εκστρατεία. Οι Γότθοι, Σκύθες και Έρουλοι επιτέθηκαν από τη θάλασσα εναντίον των κατοίκων της Θεσσαλίας και της “Ελλάδας”⁸⁴. Επί διακυβέρνησης του Γάλλου⁸⁵ η Μακεδονία, η Θεσσαλία και η “Ελλάδα” δέχτηκαν νέες επιδρομές. Το 280 μ.Χ. οι Βησιγότθοι του Φριτίγερνου επιτέθηκαν στη Μακεδονία και

Σελ.10

έφθασαν ως τη Θεσσαλία⁸⁶. Η σπουδαιότερη επιδρομή ήταν αυτή του Αλάρικου του 4^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα του έτους 395 μ.Χ. Ωστόσο η Εύβοια φαίνεται ότι έμεινε αλώβητη από αυτήν. Ο Αλάρικος πέρασε τη διάβαση των Θερμοπυλών που φυλασσόταν από βυζαντινές δυνάμεις, οι οποίες είχαν επικεφαλής το Γερόντιο, κατέλαβε τη Βοιωτία πλην της Θήβας που ήταν τειχισμένη, εισέβαλε στην Αττική και

⁸³ ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΩΝΑΡΑΣ, *Επιτομή Ιστοριών*, τομ. Γ', σ. 140- -ΖΩΣΙΜΟΣ, *Ιστορία Νέα*, Α', 29,3, τομ. Α', σ. 29

⁸⁴ ΖΩΣΙΜΟΣ, *Ιστορία Νέα*, Α', 42-43, τομ. Α', σ. 38-40:Μοιρα δε των Σκυθων Θεσσαλίαν και την Ελλάδα περιπλεύσασα τους ταύτη τόπους εληΐζετο

⁸⁵ ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΩΝΑΡΑΣ, *Επιτομή Ιστοριών*, ΙΒ', 21, τομ. Γ', σ. 137

⁸⁶ ΖΩΣΙΜΟΣ, *Ιστορία Νέα*, Δ', 31,5, τομ. Β' ², σ.295

ακολουθώντας στην Πελοπόννησο, της οποίας πολλές πόλεις καταστράφηκαν⁸⁷. Το 447 μ.Χ. οι Ούννοι με αρχηγό τον Αττίλα έφθασαν ως τις Θερμοπύλες καταστρέφοντας τα πάντα⁸⁸. Η μόνη επιδρομή που είναι πιθανό να έπληξε την Εύβοια είναι αυτή του Γιζέριχου των Βανδάλων του έτους 467μ.Χ. Ο Προκόπιος αναφέρει “Γιζέριχος...Ιλλυριους ουν εληίζετο και της τε Πελοποννήσου της τε άλλης Ελλάδος τα πλειστα και όσαι αυτή νησοι επίκεινται...”⁸⁹.Επειδή γίνεται αναφορά στα νησιά της Ελλάδας ενδέχεται να

Σελ.11

περιλαμβάνεται σ’ αυτά και η Εύβοια. Το 517μ.Χ. οι Άντες δεν κατάφεραν να περάσουν το στενό των Θερμοπυλών⁹⁰, ούτε επίσης οι Κουτρίγουροι Ούννοι το 558-9μ.Χ. με αρχηγό το Ζαβεργά⁹¹.

⁸⁷ ΕΥΝΑΠΙΟΣ, *Αποσπάσματα, απόσπασμα 65*, στο: FHG, τομ. Δ΄, σ. 43- -ΖΩΣΙΜΟΣ, *Ιστορία Νέα*, Ε΄, 5,1-6, και Ε΄,6,4 -5τομ. Γ΄¹σ. 10-11,13

⁸⁸ MARCELLINI COMITIS, *Chronicon* στο: TH.MOMMSEN, *Chronica Minora*, τομ. Β΄, (MGH AA, τομ. ΙΑ΄),σ. 82 :Attila ...ad Thermopolim infestus advenit

⁸⁹ ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, *Υπέρ των πολέμων:Περί του βανδαλικού πολέμου*, Α΄, 5 ,εκδ. J.HAURY-G.WIRTH,Λειψία 1963,σ. 334 –335 - -J.KODER, *λήμμα Euboia...*ο.π.(υποσ.1), στ. 67

⁹⁰ MARCELLINI COMITIS, *Chronicon*,...ο.π.(υποσ.88), σ. 100

⁹¹ ΑΓΑΘΙΑΣ,Ε΄, 23, 6, σ. 194

Οι επιδρομές λοιπόν που έλαβαν χώρα από τον 3^ο ως τον 6^ο αιώνα, όπως είδαμε, δεν επηρέασαν την Εύβοια, παρά μόνο ίσως η επιδρομή των Βανδάλων του 467μ.Χ. Η εικόνα αυτή που μας δίνουν οι πηγές επιβεβαιώνεται και από τις ανασκαφές. Δεν έχουν εντοπιστεί πουθενά στην Εύβοια οχυρωματικά έργα που να χρονολογούνται την περίοδο των βαρβαρικών επιδρομών. Επίσης δεν έχουν διαπιστωθεί στα κτίρια που έχει φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη καταστροφές που να σχετίζονται με επιδρομές ούτε έχει επισημανθεί κάποια απόκρυψη θησαυρού από αυτήν την περίοδο.

Μπορεί βέβαια το νησί να έμεινε ανέπαφο από επιδρομές, πλήχθηκε όμως από τους σεισμούς που συγκλόνισαν τον ελλαδικό χώρο και επέφεραν μεγάλες καταστροφές. Το 365 μ.Χ. συγκλόνισε την Εύβοια μεγάλος σεισμός και προξένησε σοβαρές καταστροφές. Έχει σωθεί επιγραφή που αναφέρεται στο σεισμό του 365 και στο

Σελ. 12

παλιρροϊκό κύμα που τον ακολούθησε : *Euboeae Litora motu terrae et maris vistantur*⁹². Λόγω του σεισμού αυτού η Ερέτρια καταστράφηκε, εγκαταλείφθηκε και αργότερα τον 6-7 αιώνα μ.Χ. ξανακατοικήθηκε, αλλά όχι στην ίδια περιοχή, όπου

⁹² IG XII, 9, Testimonia, σ. 158

εκτεινόταν η υστερορωμαϊκή πόλη⁹³. Στο Καστρί Καρύστου⁹⁴ επίσης έχει διαπιστωθεί κατάρρευση υστερορωμαϊκού κτιρίου που οφειλόταν σε σεισμό, αλλά δεν είναι σαφές, αν η κατάρρευση σχετίζεται με το σεισμό του 365 μ.Χ. ή το μεταγενέστερο του 375 μ.Χ., ο οποίος σύμφωνα με το Ζώσιμο⁹⁵ συντάραξε την Κρήτη την Πελοπόννησο και την άλλη Ελλάδα. Και ο 6^{ος} αιώνας σημαδεύτηκε από πολλούς και ισχυρούς σεισμούς. Ο σεισμός του 522 μ.Χ. δεν πρέπει να επηρέασε πολύ την Εύβοια, αλλά επέφερε μεγάλης έκτασης καταστροφές στην Κόρινθο και στο Δυρράχιο⁹⁶. Ο σεισμός που έγινε το 551 ή 552 μ.Χ. ήταν ιδιαίτερα σφοδρός, συνοδεύτηκε από

Σελ.13

⁹³ βλ. λήμμα Ερέτρια *ΕΡΓΟΝ* 1975 ,σ. 31-32- -Π. ΘΕΜΕΛΗΣ, *ΠΑΕ* 1975, σ. 41- -Ο ΙΔΙΟΣ, *ΠΑΕ* 1982, σ. 175

⁹⁴ βλ. λήμμα Καστρί

⁹⁵ ΖΩΣΙΜΟΣ, *Ιστορία Νέα*, Δ', 18, 2, τομ. Β'², σ. 278

⁹⁶ ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΛΑΛΑΣ, *Χρονογραφία*, εκδ. L.DINDORF, Βόννη 1831, σ.417-418 - -ΘΕΟΦΑΝΗΣ, *Χρονογραφία*,... ο.π.(υποσ.10), σ. 168- -ΕΥΑΓΓΡΙΟΣ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Δ', 8, εκδ. J.BIDEZ-L.PARMENTIER, Λονδίνο 1898, σ. 159- - ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, *Ανέκδοτα*, 18, 41-43, εκδ. J.HAURY-G.WIRTH, τομ. Γ', Λειψία 1963 , σ. 119

παλιρροϊκό κύμα και προξένησε τεράστιες καταστροφές στη Βοιωτία και στην Αχαΐα⁹⁷. Η σφοδρότητα του σεισμού φαίνεται από τα κείμενα των άγνωστων χρονικογράφων της εποχής:σεισμός υπερμεγέθης επιπεσων, πλείονα φόνον πάση τη Ελλάδι ειργάσατο. Από άλλο κείμενο χρονικογράφου μαθαίνουμε για τις καταστροφές που επέφεραν τα παλιρροϊκά κύματα : ηνίκα δε τη θαλάττη εις τα οικεία επανιέναι ξυνέπεσεν, ιχθύες εν τη γη απελείποντο, ωνπερ η όψις αήθης παντάπασιν ουσα τοις τηδε ανθρώποις τερατώδης τις έδοξεν είναι⁹⁸. Αν και δεν έχουμε συγκεκριμένη ιστορική μαρτυρία για τις επιπτώσεις του σεισμού στην Εύβοια, το νησί πρέπει να έπαθε καταστροφές, καθώς η Βοιωτία που βρίσκεται πολύ κοντά στην Εύβοια δοκιμάστηκε ιδιαίτερα από αυτόν.

Η διείδυση και εγκατάσταση των Σλάβων στον ελληνικό χώρο είναι ένα σοβαρό ζήτημα που απασχόλησε και απασχολεί και σήμερα την επιστημονική έρευνα⁹⁹ και έδωσε

Σελ.14

⁹⁷ ΕΥΑΓΓΡΙΟΣ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*,...ο.π.(υποσ.96),Δ', 23, σ. 171 - -ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, *Υπέρ των πολέμων: Περί του γοθτικού πολέμου*, Δ', 25,εκδ.J.HAURY-G.WIRTH,τομ. Β', Λειψία 1963, σ. 627-628

⁹⁸ G.HERTZBERG, *Ιστορία της Ελλάδος επί της ρωμαϊκής κυριαρχίας*, τομ. Γ', Αθήνα 1906, σ. 665 κε

⁹⁹ Αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιες μελέτες :Δ.ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *Οι Σλάβοι εν Ελλάδι .Συμβολαί εις την Ιστορίαν του μεσαιωνικού Ελληνισμού*, Αθήνα 1945- -P.LEMERLE, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'έpoque romaine jusqu' au VIIIe siècle*, *Revue Historique* 211(1954), σ. 265-308- -M. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ- ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, *Les Slaves dans l'Empire Byzantin*, *The 17th International Byzantine Congress, Major Papers*, Ουάσινγκτον-Νέα Υόρκη 1986, σ. 345-367- - Φ.ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗΣ, *Σλάβοι στη Μεσαιωνική Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1991² - - M. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ- ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, *Σλαβικές εγκαταστάσεις στη Μεσαιωνική Ελλάδα*, Αθήνα 1993

το έναυσμα για να διατυπωθούν θεωρίες που αμφισβητούσαν τη φυλετική καταγωγή των σημερινών Ελλήνων. Ο πιο γνωστός εκπρόσωπος των θεωριών αυτών ήταν ο Fallmerayer που έγραψε πως στις φλέβες των σημερινών Ελλήνων δε ρέει ούτε μια σταγόνα γνήσιου ελληνικού αίματος¹⁰⁰. Οι πρώτες πληροφορίες σχετικά με τις επιθέσεις των Αβάρων και των Σλάβων προέρχονται από τις πηγές του 6^{ου} αιώνα. Ο Ευάγριος στο έργο του Εκκλησιαστική Ιστορία αναφέρει “οι Άβαρεις δις μέχρι του καλουμένου μακρου τείχους ελάσαντες, Σιγγηδόνα, Αγχιάλόν τε και την Ελλάδα πασαν και ετέρας πόλεις τε και φρούρια εξεπολιόρκησαν και ηνδραποδίσαντο, απολλύντες άπαντα και πυρπολουντες, των πολλων στρατευμάτων κατα την εώαν διατριβόντων...”¹⁰¹. Ο Μένανδρος Προτήκτωρ αναφερόμενος στο έτος 578 ή 581μ.Χ. γράφει “κεραϊζομένης

¹⁰⁰ PH.FALLMERYER, *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters*, τομ.Α'-Β', Στουτγκάρδη-Tübingen, 1830-1836, ανατύπωση Darmstadt 1965

¹⁰¹ ΕΥΑΓΡΙΟΣ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*,...ο.π.(υποσ.96), ΣΤ', 10 σ. 228

της Ελλάδος υπο Σκλαβηνων”¹⁰². Τέλος στην Εκκλησιαστική Ιστορία του Ιωάννη Εφέσου διαβάζουμε πως το έτος 581 “ο επάρατος λαος των Σλάβων επέδραμε ,διέτρεξε την Ελλάδα πασαν, τας επαρχίας της Θεσσαλονίκης και της Θράκης ολοκλήρου, εκυρίευσε πολλας πόλεις, εδήωσεν, έκαυσεν, ηχμαλώτισεν”. Συνεχίζοντας αναφέρει πως και σήμερα, δηλαδή το έτος 584 οι Σλάβοι έχουν εγκατασταθεί στις ρωμαϊκές επαρχίες¹⁰³. Τα χωρία που παραθέσαμε κάνουν λόγο για επιδρομές των Σλάβων στα τέλη του 6^{ου} αιώνα, ανάμεσα σε άλλες περιοχές και στην “Ελλάδα”. Σύμφωνα με τη μελέτη του Χαρανή για τον όρο “Ελλάς” στις πηγές του 6^{ου}, 7^{ου} και 8^{ου} αιώνα στην “Ελλάδα” εντάσσεται και η Εύβοια¹⁰⁴. Ωστόσο καμία από αυτές τις πηγές δεν αναφέρει ρητά την Εύβοια. Η μόνη πηγή που αναφέρει ρητά την Εύβοια είναι το *Χρονικό της Μονεμβασίας* που γράφτηκε τον 9^ο ή 10^ο αιώνα πιθανώς από τον αρχιεπίσκοπο Καισαρείας

Σελ.16

¹⁰² ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ ΠΡΟΤΗΚΤΩΡ, *Αποσπάσματα*, εκδ. R. C. BLOCKLEY, απόσπασμα 21, Λίβερπουλ 1985, σ. 192

¹⁰³ ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΦΕΣΟΥ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 113, στ. 908

¹⁰⁴ P.CHARANIS, *Hellas in the Greek sources of the sixth, seventh and eighth centuries, Late Classical and Mediaeval Studies in Honor of Albert Mathias Friend, Jr.*, εκδ. K. WEITZMANN, Princeton 1955, σ. 164

Αρέθα.¹⁰⁵ Σύμφωνα με το κείμενο αυτό κατά τους χρόνους του αυτοκράτορα Μαυρικίου (582-602μ.Χ.) ο ηγεμόνας των Σλάβων “εχειρώσατο πασαν την Θεσσαλίαν και την Ελλάδα πασαν, τήν τε παλαιαν Ἡπειρον και Αττικην και Εύβοιαν”. Το Χρονικό συνεχίζει με την κατάληψη του δυτικού τμήματος της Πελοποννήσου για 218 χρόνια από το 587/8 μ.Χ. ως το 804/5 μ.Χ.¹⁰⁶ Τις ίδιες πληροφορίες διασώζει και το σχόλιο που έκανε ο αρχιεπίσκοπος Καισαρείας, Αρέθας στο περιθώριο του προσωπικού αντιγράφου του Χρονογραφικού Συντόμου, έργου του Πατριάρχη Νικηφόρου¹⁰⁷. Ωστόσο η αξιοπιστία πολλών πληροφοριών τόσο του Χρονικού όσο και του σχολίου έχουν αμφισβητηθεί¹⁰⁸. Ένα κείμενο του 7ου αιώνα, τα *Θαύματα του Αγίου Δημητρίου*, κάνει λόγο για μια νέα επίθεση των Σλάβων. Σύμφωνα με το κείμενο αυτό μετά τη δεύτερη

Σελ. 17

¹⁰⁵ J.KODER, Arethas von Kaesaria und die sogenannte Chronik von Monembasia, *JÖB* 25(1976), σ. 75-80, ο J.KODER πιστεύει ότι το Χρονικό συντάχθηκε από τον Αρέθα λίγο πριν το 901/2. Ο O.KRESTEN, Zur Echtheit des Sigillion des Kaisers Nicephoros A für Patras, *Römische Historische Mitteilungen* 19 (1977), σ. 15, υποσ. 2 και σ. 68 κε το χρονολογεί ανάμεσα στο 886 και 912

¹⁰⁶ P. LEMERLE, La chronique improprement dite de Monemvasie :le contexte historique et légendaire, *REB* 21 (1963), σ. 13-17- I.DUJČEV, *Cronaca di Monemvasia*, Παλέρμο 1976

¹⁰⁷ Σ. ΚΟΥΓΕΑΣ, Επί του καλουμένου χρονικού “Περί της κτίσεως της Μονεμβασίας”, *NE* 9(1912), σ. 473-480

¹⁰⁸ P. LEMERLE, *La chronique...ο.π.*(υποσ.106), σ. 34 -37,48 κε

αποτυχημένη επίθεση κατά της Θεσσαλονίκης που έγινε το 604 ή 610μ.Χ., οι Σλάβοι επιτέθηκαν στη Θεσσαλία και στα νησιά της, στα νησιά της Ελλάδος, στις Κυκλάδες, σ' όλη την Αχαΐα, στην Ήπειρο, στο μεγαλύτερο μέρος του Ιλλυρικού και σε μέρος της Ασίας¹⁰⁹. Η εκστρατεία αυτή χρονολογείται από το Lemerle γύρω στο 614. Οι ερευνητές πιστεύουν πως από τότε αρχίζει ουσιαστικά η κάθοδος και η εγκατάσταση των Σλάβων στον ελληνικό χώρο, ενώ τον 6^ο αιώνα γίνονταν μόνο επιδρομές. Μέχρι την πτώση του Μαυρικίου το 602 οι Σλάβοι ήταν εγκατεστημένοι στα βόρεια του Δούναβη και διενεργούσαν επιδρομές¹¹⁰. Στο έτος 615 μ.Χ. αναφέρεται και η γνωστή φράση του δυτικού συγγραφέα Ισιδώρου, επισκόπου Σεβίλλης (+636) "Sclavi Graeciam Romanis tulerunt"¹¹¹. Πληροφορίες για το σλαβικό θέμα παίρνουμε και από έναν άλλο συγγραφέα. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος αναφερόμενος στο έτος 746 μ.Χ. γράφει για τις νότιες επαρχίες του βυζαντινού κράτους "εσθλαβώθη πασα η χώρα και γέγονε βάρβαρος,

Σελ. 18

¹⁰⁹ P.LEMERLE, *Τα Θαύματα του Αγίου Δημητρίου*, τομ. Α', σ. 169-170(μτφρ.), σ. 175(πρωτότυπο κείμενο), τομ. Β', σ. 85, 88-93, 177(σχόλια)

¹¹⁰ Μ.ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, *Σλαβικές εγκαταστάσεις ...ο.π.*(υποσ.99), σ. 33-36

¹¹¹ *MGH AA XI, Chronica minora saec. IV, V, VI, VII*, εκδ. TH. MOMMSEN, Βερολίνο 1894, σ. 479

ότε λοιμικός θάνατος πασαν εβόσκετο την οικουμένην”¹¹². Η πρώτη γνωστή απόπειρα του Βυζαντίου για να αντιμετωπίσει το σλαβικό πρόβλημα στη νοτιότερη Ελλάδα έγινε το έτος 783 μ.Χ., όταν η αυτοκράτειρα Ειρήνη έστειλε το λογοθέτη Σταυράκιο, επικεφαλής στρατιωτικής δύναμης για να υποτάξει τους Σλάβους της Μακεδονίας, της “Ελλάδος” και της Πελοποννήσου¹¹³. Η υποταγή τους επιτεύχθηκε το 805 μ.Χ. από το στρατηγό Σκληρό κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Νικηφόρου Α΄. Όπως είδαμε κατά την εξέταση των πηγών που αναφέρονται στις σλαβικές επιδρομές, καμία από αυτές δε μνημονεύει την Εύβοια, παρά μόνο το *Χρονικό της Μονεμβασίας*, το οποίο μάλιστα μιλά για κατάληψη του νησιού. Όλες οι άλλες πηγές που είδαμε κάνουν λόγο για επιδρομές στην “Ελλάδα”.

Σ’ αυτό το σημείο πολύτιμη είναι η βοήθεια της αρχαιολογίας, εφόσον οι πηγές είναι αρκετά ασαφείς ως προς το σλαβικό θέμα για την Εύβοια και το *Χρονικό της Μονεμβασίας* δε θεωρείται απολύτως αξιόπιστο. Τα αρχαιολογικά ευρήματα πάντως δε συνηγορούν υπέρ της

¹¹² ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, *Περί των θεμάτων*,...ο.π.(υποσ.9),σ.91- - Ο λοιμός του 746 ήρθε από τη Σικελία και προσέβαλε την Πελοπόννησο, την Ελλάδα, τα νησιά και έφθασε ως την Κωνσταντινούπολη ΘΕΟΦΑΝΗΣ, *Χρονογραφία*,...ο.π.(υποσ.10), σ. 422-423

¹¹³ ΘΕΟΦΑΝΗΣ, *Χρονογραφία*, ...ο.π.(υποσ.10), σ. 456-457

άποψης για κατάληψη της Εύβοιας¹¹⁴. Η ύπαρξη σλαβικής κεραμικής και η καύση των νεκρών είναι τα πιο ισχυρά τεκμήρια της σλαβικής εγκατάστασης σε μια περιοχή. Το γεγονός ότι τόσο η κεραμική όσο και η καύση των νεκρών απουσιάζουν από την Εύβοια είναι αρκετά αποκαλυπτικό για το τι συνέβη στο νησί. Όσον αφορά τα νομίσματα διαπιστώνουμε πως αυτά κυκλοφορούν στα τέλη του 6^{ου} και στις αρχές του 7^{ου} αιώνα, οπότε και αναφέρονται δηλαδή οι σλαβικές επιδρομές¹¹⁵.

Η εξέταση των σλαβικών τοπωνυμίων στην Εύβοια συμβάλλει σημαντικά στη διερεύνηση του σλαβικού θέματος. Στο νησί έχουν εντοπιστεί λίγα τοπωνύμια, συνολικά 19 περίπου στον αριθμό, που θεωρούνται σλαβικά. Από αυτά τα περισσότερα βρίσκονται στη νότια Εύβοια και είναι τα εξής :Βαρυμπόπη, Βελούσια, Βεζάνοι, Βύρα, Γραμπιά, Καλέντζι, Καλλιάνοι, Λόκκα, Ρεούζι, Ζαπάντι, Ζάρκα. Στη βόρεια Εύβοια αναφέρονται λιγότερα: Βιστρίτσα, Δράζι, Γαλιτσάδες, Κολιάνοι, Κουρπάτσι,

Σελ. 20

¹¹⁴ Δ. ΠΑΛΛΑΣ, Τα αρχαιολογικά τεκμήρια της καθόδου των βαρβάρων εις την Ελλάδα, *Ελληνικά* 14 (1955),σ.87-105- -Ο ΙΔΙΟΣ,Données nouvelles sur quelques boucles et fibules considérées comme Avars et Slaves et sur Corinthe entre le VIe et le IXe s.,*Byzantino-bulgarica* 7 (1981),σ.295κε

¹¹⁵ βλ.λήμματα Γλαρονήσι, Καθενοί, Κάρυστος, Καστρί Άνω Ποταμίας, σπήλαιο Σκοτεινή Θαρρουνιών και Χαλκίδα

Ποτάκι, και Χαρτοκόπι¹¹⁶. Ωστόσο για πολλά από αυτά τα τοπωνύμια η ετυμολόγηση έχει αποδειχτεί εσφαλμένη, οπότε δεν είναι όλα τα τοπωνύμια στην πραγματικότητα σλαβικά¹¹⁷. Επιπλέον όσα είναι πράγματι σλαβικά δε σχετίζονται με τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε, αλλά με την αλβανική εποίκηση του 14^{ου} /15^{ου} αιώνα μ.Χ.¹¹⁸.

Κάτι ακόμα που τεκμηριώνει την πεποίθηση ότι στο νησί δε σημειώθηκε σλαβική εγκατάσταση είναι πως γύρω στα 680 μ.Χ. ο στρατηγός των Καράβων Σισίνιος είχε αγκυροβολήσει το στόλο του στα χωρικά ύδατα της Εύβοιας, δηλαδή νότια της Σκιάθου και από εκεί εξεστράτευσε Σελ.1

εναντίον των Σλάβων που πολιορκούσαν τη Θεσσαλονίκη¹¹⁹.

Σύμφωνα με όσα εκθέσαμε παραπάνω φαίνεται πως στο νησί δε σημειώθηκε σλαβική εγκατάσταση. Επίσης από τις επιδρομές που αναφέραμε μόνο μία είναι πιθανό να έπληξε το νησί αυτή του 614-615 μ.Χ. Σ' αυτό συνηγορεί και ο θησαυρός που βρέθηκε στη Χαλκίδα, ο οποίος αποτελείται από 16 χάλκινα νομίσματα και χρονολογείται γύρω στο 615 με 616 μ.Χ. Όμως αυτή η επιδρομή, αν δεχτούμε ότι έγινε στην Εύβοια, δεν είχε μόνιμες επιπτώσεις στο νησί, δηλαδή δε σημειώθηκε εγκατάσταση.

Πάντως το νησί, παρ' ότι δε φαίνεται να θίχτηκε ουσιαστικά από το σλαβικό κίνδυνο, μέσα στη γενική αναστάτωση που προκλήθηκε από τις σλαβικές επιδρομές στον ελλαδικό χώρο πήρε μέτρα για να προστατευτεί. Έτσι τον 6^ο με 7^ο αιώνα κατασκευάστηκαν νέες ή χρησιμοποιήθηκαν παλιές οχυρώσεις. Τον 7^ο αιώνα και

¹¹⁶ M.VASMER, *Die Slaven in Griechenland*, Βερολίνο 1941, σ. 110-112- - Δ.ΔΕΜΕΡΤΖΗΣ, Συλλογή τοπωνυμίων την Νήσου Ευβοίας, *AEM* 11(1964), σ. 174 κε

¹¹⁷ Κ. AMANTΟΣ, Οι Σλάβοι εις την Ελλάδα, *B-NJ* 11(1939-1943), σ. 211- - Δ.ΓΕΩΡΓΑΚΑΣ, Beiträge zur Deutung als slavisch erklärter Ortsnamen, *BZ* 41(1941), σ. 380- -Δ.ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Σχεδιάσμα περί των τοπωνυμικών και ανθρωπωνυμικών σπουδών εν Ελλάδι, 1833-1962, *Αθηνά* 66 (1962), σ. 420 κε- -J.KODER, Zur Frage der slavischen Siedlungsgebiete im mittelalterlichen Griechenland, *BZ* 71(1978), σ. 315 κε, 321 κε

¹¹⁸ Κ. AMANTΟΣ, *Οι Σλάβοι...ο.π.*(υποσ.117), σ. 214 - - M.VASMER, *Die Slaven...ο.π.*(υποσ.116), σ. 313- - J.KODER, *Zur Frage...ο.π.*(117), σ. 326- -ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Μια πτυχή του "σλαβικού ζητήματος", σ.81-82

¹¹⁹ KODER-HILD, σ.57-Α.ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ιστορία*, τομ. Β' 1, σ.290

πιθανότατα στο δεύτερο μισό του η Χαλκίδα ,όπως θα δούμε παρακάτω¹²⁰, μεταφέρθηκε κοντά στο στενό του Ευρίπου και οχυρώθηκε. Νωρίτερα η Χαλκίδα δεν ήταν τειχισμένη. Είναι

Σελ.2

χαρακτηριστικό ότι ο Προκόπιος¹²¹ δεν την περιέλαβε ανάμεσα στις πόλεις που τείχισε ο Ιουστινιανός ούτε επίσης καμιά άλλη πόλη της Εύβοιας. Εκείνη περίπου την περίοδο οχυρώθηκε και η πόλη του Ωρεού. Παράλληλα, οχυρωματικά έργα βρίσκουμε και στις παρακάτω αγροτικές εγκαταστάσεις, στον Πισσώνα, στις Λεχρές, στο Καστρί Άνω Ποταμίας, στα Φύλλα και στην Ερέτρια¹²². Η κατασκευή των οχυρώσεων σχετίζεται βέβαια –ίσως μάλιστα περισσότερο- με έναν άλλο εχθρό τους Άραβες που εμφανίστηκαν από τη θάλασσα τον 7^ο αιώνα.

Πρέπει να πούμε εδώ πως οι αγροτικές εγκαταστάσεις που αναφέραμε, καθώς και κάποιες άλλες, όπως Αφράτι, Μακρυχώρι, Παναγία Πούντας Αλιβερίου και τα νησάκια Γλαρονήσι, Εγγλεζονήσι, νησάκι του Πασσά, Πλατουράδα Στύρων,

¹²⁰ βλ. εδώ παρακάτω σ.58-59

¹²¹ ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, *Περί κτισμάτων*, Δ', 3, 17-20, εκδ. J. HAURY-G. WIRTH, τομ. Δ', Λειψία 1964, σ. 114 Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το κείμενο του Προκοπίου παρουσιάζει ένα κενό και ότι σ' αυτό αναφέρονται οι ευβοϊκές πόλεις που τείχισε ο Ιουστινιανός. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώνεται αρχαιολογικά

¹²² βλ. λήμματα

Ασπρονήσι Ερέτριας και Λιχαδονήσια¹²³, έχουν θεωρηθεί ως καταφύγια των ανθρώπων που έτρεχαν να σωθούν μπροστά στο σλαβικό κίνδυνο. Υποστηρίχθηκε δηλαδή πως λόγω των Σλάβων οι κάτοικοι έτρεχαν να

Σελ.3

προστατευτούν σε περιοχές κοντά στην ακτή και στα κοντινά σε αυτήν νησάκια¹²⁴. Αυτή η άποψη έχει διατυπωθεί και για την Πελοπόννησο και δε φαίνεται να ευσταθεί¹²⁵. Η κατοίκηση κοντά στην ακτή είναι ένα χαρακτηριστικό της παλαιοχριστιανικής εποχής και συνδέεται, όπως θα δούμε παρακάτω¹²⁶, με τη σημασία που έχει το θαλάσσιο εμπόριο για την οικονομία αυτήν την εποχή. Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε πως στο νησί δε σημειώθηκε σλαβική εγκατάσταση ούτε φαίνεται να το άγγιξαν οι επιδρομές, παρά μόνο ίσως αυτή του 615 μ.Χ.

Από τα μέσα του 7^{ου} αιώνα οι Βυζαντινοί έχασαν τη θαλασσοκρατορία στη Μεσόγειο γιατί εμφανίστηκε ένας πιο ισχυρός στόλος αυτός των Αράβων. Το 823 μ.Χ. μάλιστα κατέκτησαν τη Κρήτη και από τότε αύξησαν τις επιθέσεις τους σ' όλο το

¹²³ βλ.λήμματα

¹²⁴ ΣΑΜΨΩΝ, *Χερσαία και νησιωτικά καταφύγια*, σ.363-370

¹²⁵ Α.ΑΒΡΑΜΕΑ, *Le Péloponnèse...* ο.π.(υποσ.14), σ.102-103

¹²⁶ βλ. εδώ παρακάτω σ.68-69

Αιγαίο¹²⁷. Το 840 μ.Χ. οι Άραβες πραγματοποίησαν την πρώτη επίθεση εναντίον της Εύβοιας¹²⁸. Η σημαντικότερη όμως επίθεση έγινε λίγα

Σελ. 4

χρόνια αργότερα γύρω στο 880 μ.Χ. Ο αραβικός στόλος με επικεφαλής τον εμίρη της Ταρσού, Εσμάν, επιτέθηκε στη Χαλκίδα, η οποία ήταν οχυρωμένη με τείχη και τάφρο. Εδώ έχουμε και την πρώτη μαρτυρία για την ύπαρξη του τείχους. Ο στρατηγός Οινιάτης κατάφερε όμως με επιτυχία να αντιμετωπίσει τον ισλαμικό κίνδυνο. Χρησιμοποιώντας οι Ευβοείς το υγρό πυρ και λιθοβόλα μηχανήματα κατάφεραν να προστατεύσουν την πόλη και να αποκρούσουν τους Άραβες¹²⁹. Στο εξής δε μαρτυρείται καμιά άλλη επίθεση αραβικού στόλου στο νησί. Λίγο πριν το 902 σημειώθηκε ναυάγιο αραβικού στόλου στα χωρικά ύδατα της Εύβοιας, αλλά δε ξέρουμε αν συνδέεται με κάποια επίθεση¹³⁰. Δύο χρόνια αργότερα οι Άραβες με

¹²⁷ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΦΑΝΗ, ... ο.π.(υποσ.20), σ. 74 -75

¹²⁸ ΒΙΟΣ ΑΓΙΑΣ ΘΕΟΚΤΙΣΤΗΣ, *AASS*, Νοέμβριος Δ΄, σ.229- -Ο Δ.ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, *Byzantine Crete from the 5th Century to the Venetian Conquest*, Αθήνα 1988, σ. 45, υποσ. 39 δε δέχεται ότι συνέβη αραβική επίθεση αλλά υποστηρίζει ότι σημειώθηκε καταστροφή του αραβικού στόλου λόγω θαλασσοταραχής στον Καφηρέα

¹²⁹ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΦΑΝΗ, ... ο.π.(υποσ.20), Ε΄, σ. 298 κε- -ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ιστοριών*,...ο.π.(υποσ.20),σ.151- - G.MILES, *Byzantium and the Arabs: Relations in Crete and the Aegean Area*, *DOP* 18(1964),σ. 18- - *IEE*, τομ. Η΄, σ. 56- - Β.ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ, *The Raids of the Moslems of Crete in the Aegean Sea*, *Byzantion* 51(1981), σ. 76κε, 93 - - Ο ΙΔΙΟΣ, *The Conquest of Crete by the Arabs (ca. 824)*, Αθήνα 1984,σ. 166- - Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ιστορία*, τομ. Β΄2, σ. 31 κε

¹³⁰ L.G.WESTERINK, *Arethae Scripta Minora* II, Λειψία 1972, σ. 28

αρχηγό τον εξωμότη Λέοντα τον Τριπολίτη ξεκινώντας από τη Θεσσαλονίκη για να κατακτήσουν τη Συρία πέρασαν από τα ανοικτά της Εύβοιας

Σελ. 5

χωρίς όμως να την προσβάλλουν¹³¹. Ενώ οι Άραβες προκαλούσαν αναστάτωση με τις επιδρομές τους στα νησιά και τις ακτές, οι Βούλγαροι κατέστρεφαν την ενδοχώρα. Οι πιο σφοδρές επιθέσεις έγιναν όταν ηγεμόνες των Βουλγάρων ήταν ο Συμεών (893-927μ.Χ.) και ο Σαμουήλ (976-1014μ.Χ.). Τις μεγαλύτερες καταστροφές υπέστησαν οι βόρειες περιοχές της αυτοκρατορίας, ενώ οι νοτιότερες λιγότερο. Η Εύβοια δε θίχτηκε από αυτές τις επιδρομές, αλλά αποτέλεσε καταφύγιο για τους κατοίκους της απέναντι ηπειρωτικής χώρας . Όταν το 918 μ.Χ. Ο Βούλγαρος τσάρος Συμεών εξεστράτευσε

¹³¹ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΜΕΝΙΑΤΗΣ, *Στην Άλωση της Θεσσαλονίκης*, στο: ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΦΑΝΗ, ο.π.(υποσ.20), σ .580

εναντίον της κεντρικής Ελλάδας και έφτασε ως τον κορινθιακό κόλπο οι κάτοικοι της Στερεάς έντρομοι κατέφυγαν στην Εύβοια¹³².

Από τα γεγονότα του 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα που αξίζει να μνημονευθούν είναι οι επεκτατικές βλέψεις των Νορμανδών στα εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας και από την άλλη η οικονομική διείσδυση των ιταλικών πόλεων. Στο τέλος του 11^{ου} αιώνα οι Νορμανδοί με το Ροβέρτο Γυισκάρδο κατέλαβαν τις βυζαντινές κτήσεις της νότιας Ιταλίας και

Σελ.6

Σικελίας, την Κέρκυρα και πολιορκήσαν το Δυρράχιο¹³³. Ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός για να αντιμετωπίσει τους Νορμανδούς ζήτησε τη βοήθεια των Βενετών, οι οποίοι δέχτηκαν να βοηθήσουν, καθώς ανάμεσα στους Νορμανδούς και τους Βενετούς υπήρχε ανταγωνισμός. Οι Βενετοί σαν αντάλλαγμα για τη βοήθεια που προσέφεραν στους Βυζαντινούς απαίτησαν να λάβουν εμπορικά προνόμια μέσα στην αυτοκρατορία. Τα προνόμια αυτά τους παραχωρήθηκαν με χρυσόβουλλο που τους απένειμε ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός το 1082 και τους εξασφάλισαν για πολύ καιρό την ηγεμονία στην Ανατολική Μεσόγειο. Σύμφωνα με το χρυσόβουλλο του 1082 επετράπη στους Βενετούς εμπόρους να ασκούν ένα τελείως απαλλαγμένο από

¹³² G.DA COSTA-LOUILLET, Saints de Grèce aux VIIIe, IXe et Xe siècles, *Byzantion* 31(1961), σ.331 κε- -Ε.ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία*, τομ. Α΄, σ.20- - *ΙΕΕ*, τομ. Η΄, σ. 72

¹³³ ANNA KOMNHNH, *Αλεξιάδα*, τομ. Α΄, σ. 57- - Μ.ΜΑΤΗΙΟΥ, *Guillaume de Pouille. La Geste de Robert Guiscard*, Παλέρμο 1961, σ. 215-221- - *ΙΕΕ*, τομ. σ.12-13

δασμούς και ποσοτικούς περιορισμούς εμπόριο στην Κωνσταντινούπολη αλλά και σε άλλες πόλεις, όπως στη Χαλκίδα, στο Ναύπλιο, στην Κόρινθο, στη Δημητριάδα, στη Θήβα, στην Αθήνα και αλλού. Από τότε λοιπόν μπορούσαν οι Βενετοί να χρησιμοποιούν τη Χαλκίδα ως εμπορική σκάλα¹³⁴. Το έτος 1126 μ.Χ. ο Ιωάννης Β΄ Κομνηνός, διάδοχος του Αλεξίου

Σελ.7

επικύρωσε το χρυσόβουλλο του 1082¹³⁵. Στα τέλη του 1147 μ.Χ. πραγματοποιήθηκε μεγάλη νορμανδική επιδρομή στον ελλαδικό χώρο υπό το Νορμανδό ηγεμόνα της Σικελίας Ρογήρο Β΄ (1130-1154μ.Χ.). Κατά τη διάρκεια αυτής της εκστρατείας επλήγησαν η Κέρκυρα, η Πελοπόννησος, η Εύβοια και η Στερεά Ελλάδα. Μάλιστα από την Εύβοια, Θήβα και Κόρινθο οι Νορμανδοί άρπαξαν περιουσίες και αιχμαλώτους¹³⁶. Οι Βενετοί και σ' αυτήν τη νορμανδική επίθεση στάθηκαν στο

¹³⁴ ΤΑΦΕΛ-ΘΟΜΑΣ,τομ. Α΄, σ. 116-122 για τη Χαλκίδα σ.118-119

¹³⁵ *ΙΕΕ*, τομ. Θ΄,σ.62

¹³⁶ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΙΝΝΑΜΟΣ,εκδ. Α.ΜΕΙΝΕΚΕ,Βόννη 1836, σ.92,119- -Χρονικό του Δανδόλου στο:ΤΑΦΕΛ-ΘΟΜΑΣ,τομ. Α΄, σ.113- - ΣΚΟΥΤΑΡΙΩΤΗΣ, στο:ΣΑΘΑΣ,*Μεσαιωνική βιβλιοθήκη*,τομ. Ζ΄, σ. 228- - ΜΙΧΑΗΛ Ο ΣΥΡΟΣ,*Χρονικό*,εκδ.Ι.Β.ΧΑΒΟΤ,τομ.Γ΄, Βρυξέλλες² 1963,σ. 282- -ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ,...ο.π.(υποσ.18),72-73- - Η.ΑΗΡΒΕΙΛΕΡ, *Byzance et la*

πλευρό των Βυζαντινών και γι' αυτό κατάφεραν να διατηρήσουν τα παλιά τους προνόμια και να αποσπάσουν και νέα, όπως την ελεύθερη άσκηση εμπορίου στην Κρήτη και Κύπρο¹³⁷. Οι Βυζαντινοί όμως δεν απαλλάχτηκαν από τους Νορμανδούς. Δέκα χρόνια μετά τη

Σελ. 8

μεγάλη νορμανδική επίθεση σημειώθηκε και νέα εναντίον της Εύβοιας, χωρίς όμως σοβαρές συνέπειες¹³⁸.

Επί διακυβέρνησης του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού απέκτησαν και άλλες ιταλικές πόλεις εμπορικά προνόμια στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Το 1169μ.Χ. και 1170 μ.Χ. το Βυζάντιο υπέγραψε εμπορικές συμφωνίες με τη Γένοβα και τη Πίσα αντίστοιχα¹³⁹. Η παραχώρηση προνομίων στους Γενουάτες ήταν η αιτία για την έναρξη του βενετογενουατικού ανταγωνισμού. Η διαμάχη εκδηλώθηκε και στην Εύβοια, όπου

Mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles, Παρίσι 1966, σ. 241-251 - Α. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, *Η βυζαντινή Θήβα...* ο.π. (υποσ. 14), σ. 46

¹³⁷ *ΙΕΕ*, τομ. Θ΄, σ. 62-63

¹³⁸ G. MÜLLER, *Documenti sulle relazioni delle città toscane coll' Oriente cristiano e coi turchi fino all'anno MDXXXI*, Φλωρεντία 1879, (ανατ. Ρώμη 1966), σ. 5

¹³⁹ *ΙΕΕ*, τομ. Θ΄, σ. 63

οι Βενετοί λεηλάτησαν ένα γενουατικό πλοίο¹⁴⁰. Παρόμοια γεγονότα εξελίχθηκαν και στη Χίο¹⁴¹. Το 1171μ.Χ. ο Μανουήλ θορυβημένος από την αντιγενουατική στάση των Βενετών διέταξε να συλληφθούν οι Βενετοί έμποροι και να δημευτούν οι περιουσίες τους σ' όλη την αυτοκρατορία. Η απάντηση των Βενετών σ' αυτήν την απόφαση ήταν η εκστρατεία στα ελληνικά παράλια και τα νησιά. Η Εύβοια δεν έμεινε ανεπηρέαστη από την οργή των Βενετών. Το φθινόπωρο του 1171 μ.Χ. οι Βενετοί με τα

Σελ. 9

πλοία τους έφτασαν στη Χαλκίδα, κατέλαβαν ένα μεγάλο μέρος της, το έκαψαν και το λεηλάτησαν¹⁴². Ο βενετικός στόλος έμεινε όλο το χειμώνα στην Εύβοια και την άνοιξη του 1172μ.Χ. ξεκίνησε για να λεηλατήσει τη Χίο¹⁴³.

Ο τελευταίος από τη δυναστεία των Κομνηνών ο Ανδρόνικος Α΄ Κομνηνός την παραμονή της κατάκτησης της Θεσσαλονίκης (1185 μ.Χ.) από τους Νορμανδούς, στα πλαίσια της προσπάθειάς του να βρει ένα δυτικό σύμμαχο κατά των τελευταίων, ανανέωσε τα εμπορικά προνόμια των Βενετών. Το 1186 μ.Χ. οι

¹⁴⁰ G.BERTOLOTTO, Nuova serie di documenti sulle relazioni di Genova con l' Impero bizantino dans *ASLI* 28(1898),σ. 386-387

¹⁴¹ G.BERTOLOTTO,...ο.π.(υποσ.140), σ. 386-387

¹⁴² ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΙΝΝΑΜΟΣ,...ο.π.(υποσ.136), σ. 283- -Χρονικό του Δανδόλου στο:TAFEL-THOMAS,τομ.Α΄,σ. 152- - ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ,...ο.π.(υποσ.18), σ. 172

¹⁴³ βλ.υποσ.142 και ΣΚΟΥΤΑΡΙΩΤΗΣ στο :ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη*, σ. 281

Νορμανδοί ξαναεπιτέθηκαν στην Εύβοια, όπως επίσης στην Κρήτη και στην Πάτμο¹⁴⁴. Ο φόβος απέναντι στους Νορμανδούς οδήγησε τον Ισαάκιο Β΄ Άγγελο το 1187μ.Χ. να ανανεώσει την εμπορική συμφωνία με τους Βενετούς στην αρχική της έκταση .Το 1192 μ.Χ.

Σελ. 10

ανανεώθηκαν και επεκτάθηκαν τα προνόμια της Γένοβας και της Πίσας. Το τελευταίο πριν τη λατινική κατάκτηση χρυσόβουλλο δόθηκε στους Βενετούς το 1198 μ.Χ. από τον Αλέξιο Γ΄ Άγγελο. Μ' αυτό αυξήθηκαν οι περιοχές ,όπου οι Βενετοί μπορούσαν να εμπορεύονται ελεύθερα. Στην Εύβοια δίπλα στη Χαλκίδα ονομάστηκε και η Κάρυστος βενετσιάνικος τόπος ελεύθερου εμπορίου¹⁴⁵.

¹⁴⁴ W.STUBBS,*The Chronicle of the reigns of Henri II and Richard I(1169-1192),known commonly under the name of Benedict of Peterborough* ,τομ. Β,Λονδίνο 1867,σ.201- - Ε.ΒΡΑΝΟΥΣΗ,*Τα αγιολογικά κείμενα του οσίου Χριστοδούλου,ιδρυτού της εν Πάτμω Μονής.Φιλολογική παράδοσις και ιστορικά μαρτυρία*,Αθήνα 1966, σ. 146,154 -155 - - Η ΙΔΙΑ,*A propos des opérations des Normands dans la Mer Egée et à Chypre après la prise de Thessalonique(1185-1186). Du nouveau sur une source hagiographique négligée*, *Byzantina* 8(1976),σ.207

¹⁴⁵ ΤΑΦΕΛ-ΤΗΟΜΑΣ,τομ.Α΄,σ.248-278 για την Κάρυστο σ.265,279

Λίγο πριν τη λατινική κατάκτηση η αυτοκρατορία αναστατώθηκε από εσωτερικές επαναστάσεις¹⁴⁶. Από το 1202 ως το 1204 η Εύβοια βρέθηκε κάτω από την κυριαρχία του ανεξάρτητου “δυνάστη” της Αργολιδο-Κορινθίας, Λέοντα Σγουρού. Ο τελευταίος κατέλαβε ακόμα το Άργος, την Αττική, τη Βοιωτία και τη Θεσσαλία. Στην επιχείρηση κατάληψης της Εύβοιας ο Σγουρός υποκινήθηκε από την αριστοκρατία της Εύβοιας, η οποία, όπως και σε άλλα τμήματα της αυτοκρατορίας, το 12^ο αιώνα είχε αποκτήσει μεγάλη δύναμη και εξεδήλωνε αποσχιστικές τάσεις απέναντι στην κεντρική εξουσία¹⁴⁷.

Σελ. 11

Ωστόσο η κυριαρχία του Λέοντα Σγουρού στην Εύβοια και στις άλλες περιοχές ήταν εφήμερη. Κράτησε μέχρι την κατάλυση της αυτοκρατορίας το 1204 από τους Λατίνους. Μετά τη λατινική κατάκτηση, σύμφωνα με τη συνθήκη του “Διαμελισμού των χωρών της Αυτοκρατορίας της Ρωμανίας” τα εδάφη της Εύβοιας διαμοιράστηκαν ανάμεσα στο Βαλδουίνο Α΄ που ήταν ο πρώτος αυτοκράτορας της Λατινικής Αυτοκρατορίας της “Ρωμανίας” και στους Βενετούς,¹⁴⁸. Ωστόσο ο Βονιφάτιος ο Μομφερρατικός, ο πρώτος ηγεμόνας του Λατινικού Βασιλείου της Θεσσαλονίκης, κατέλαβε το νησί και το έδωσε ως φέουδο αρχικά στο Φλαμανδό

¹⁴⁶ *IEE*, τομ. Θ΄, σ.39- - *MALAMUT*,σ.91-94

¹⁴⁷ *ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ*,.ο.π.(υποσ.18),σ.605-611,619,638- -*K.SETTON*,*The Papacy and the Levant 1204 –1571*,τομ.Α΄:*The 13th and 14th Centuries*,Φιλαδέλφεια 1976,σ.21-25

¹⁴⁸ *A.CARILE*, *Partitio Terrarum Imperii Romaniae*, *Studi Veneziani* 7(1965),σ.219,249,257

σταυροφόρο Ιάκωβο ντ'Αβέζν και μετά το θάνατο του τελευταίου σε τρεις Λομβαρδούς ιππότες σταυροφόρους από τη Βερόνα, στους Πεγοράρο Πεγοράρι, Γυιβέρτο και Ραβανό που έλαβαν τη νότια, κεντρική και βόρεια Εύβοια αντίστοιχα¹⁴⁹. Όταν δόγης της Βενετίας ήταν ο Ερρίκος Δάνδολος, η Βενετία δεν αντέδρασε στην κατάληψη του νησιού από τους Φράγκους, γιατί ήταν απασχολημένος με άλλα θέματα. Ο νέος όμως δόγης Pietro

Σελ. 12

Ζιανι κατάφερε μετά από διαπραγματεύσεις με το Ραβανό που είχε μείνει εν τω μεταξύ ο μόνος κυρίαρχος στο νησί, να φέρει την Εύβοια κάτω από την κυριαρχία της Βενετίας¹⁵⁰.

¹⁴⁹ΝΙΚΗΤΑΣ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, ...ο.π.(υποσ.18),σ.610- - *ΙΕΕ*,τομ.Θ',σ.263- -Α.ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Η Εύβοια κατά τα τέλη του ΙΒ΄-αρχές του ΙΓ΄αιώνα μ.Χ., *ΑΕΜ* 24 (1981/2),σ.318-319

¹⁵⁰ Κ.SETTON,*The Paracy*.....ο.π.(υποσ.147)σ.35-36- -Α.ΣΑΒΒΙΔΗΣ,*Η Εύβοια*....ο.π.(υποσ.149),σ.320

Σελ. 13

Η ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο στην Εύβοια υπήρχαν 6 πόλεις, η Χαλκίδα, η Κάρυστος ο Ωρεός, η Αιδηψός, ο Αυλών και ο Πορθμός, οι οποίες εξακολούθησαν να υπάρχουν και κατά τη διάρκεια της βυζαντινής εποχής με εξαίρεση την Αιδηψό¹⁵¹. Η Χαλκίδα ήταν η σημαντικότερη πόλη της Εύβοιας. Η πόλη της Χαλκίδας μέχρι τα τέλη του 9^{ου} αιώνα αναφέρεται στις πηγές με το όνομα Χαλκίδα. Οι επίσκοποι της πόλης

¹⁵¹Για κάθε μία από αυτές βλ. τα αντίστοιχα λήμματα

ως την Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο υπέγραφαν τα πρακτικά των συνόδων ως επίσκοποι Χαλκίδος¹⁵². Με το όνομα Χαλκίδα μνημονεύεται στο Συνέκδημο¹⁵³ και σε άλλες πρώιμες πηγές¹⁵⁴. Αργότερα όμως από τον 9^ο αιώνα και εξής η πόλη φέρει το όνομα Εύριπος, ενώ το όνομα Χαλκίς εμφανίζεται πιο αραιά και πολλές φορές μ' αυτό εννοείτε ολόκληρο το νησί¹⁵⁵. Η πόλη

Σελ. 14

αποτελούσε διοικητικό κέντρο, αφού περιλαμβάνεται στο Συνέκδημο του Ιεροκλή¹⁵⁶ και ήδη από τον 4^ο αιώνα και θρησκευτικό, καθώς εκεί έδρευε επίσκοπος¹⁵⁷. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα η παλαιοχριστιανική πόλη αυτή καθ' εαυτή εκτεινόταν ανάμεσα στη σημερινή οδό Αρεθούσης και στη συνοικία Πλάτανος. Σ' αυτήν την περιοχή έχουν βρεθεί οικίες, βαλανείο, 2 βασιλικές και διάφορα άλλα κτίσματα αδιευκρίνιστης χρήσης. Τα νεκροταφεία της πόλης βρίσκονταν στις περιοχές

¹⁵² MANSI, τομ. Γ΄, στ. 49, στ. 353-354, τομ. Ζ΄, στ. 612 - - ACO, II, V, σ. 89

¹⁵³ E. HONIGMANN, *Le Synèkdemos*... ο.π. (υποσ. 8), 645₆, σ. 17

¹⁵⁴ ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, *Περί κτισμάτων*,... ο.π., υποσ. 121

¹⁵⁵ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ, *Περί των θεμάτων*,... ο.π. (υποσ. 9), σ. 90- -ΟΔ ΛΑΜΨΙΔΗΣ, *Ο εκ Πόντου Όσιος Νίκων ο Μετανοείτε (κείμενα-σχόλια)*, Αθήνα 1982, σ. 54, 183- -Φ. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ -ΝΟΤΑΡΑ, "Σημειώματα" ελληνικών κωδίκων, (διδ. διατρ.), Αθήνα 1982, σ. 48, 172

¹⁵⁶ E. HONIGMANN, *Le Synèkdemos*... ο.π. (υποσ. 8) 645₆

¹⁵⁷ βλ. εδώ παραπάνω σ. 19 και υποσ. 35

Βροντού, Βρωμούσα, Εργατικές Κατοικίες και Άγιος Στέφανος. Σε σχέση με τη προχριστιανική πόλη η Χαλκίδα της πρώιμης βυζαντινής εποχής έχει συρρικνωθεί. Αυτό το φαινόμενο βέβαια δεν παρατηρείται μόνο στη Χαλκίδα αλλά σ' όλη τη μεσογειακή λεκάνη¹⁵⁸.

Η μεγάλη βασιλική της Αγίας Παρασκευής, κτισμένη τον 5^ο αιώνα, αποτελούσε μάλλον τον καθεδρικό ναό της πόλης, αν και δε βρισκόταν στην περιοχή της παλαιοχριστιανικής

Σελ. 15

πόλης, αλλά ένα χιλιόμετρο μακριά από αυτήν, στο κέντρο του Κάστρου, δηλαδή της τειχισμένης βυζαντινής πόλης, όπως θα δούμε. Βέβαια στο χώρο της παλαιοχριστιανικής πόλης υπήρχαν 2 βασιλικές, στην περιοχή του Αγίου Ιωάννη και στην Αρέθουσα. Τα ερείπια όμως αυτών των κτισμάτων δε μας βοηθούν να συλλάβουμε το μέγεθός τους και έτσι δε μπορούμε να αποφανθούμε για το ενδεχόμενο να ήταν κάποιος από αυτούς τους ναούς καθεδρικός. Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί για την απόσταση της Αγίας Παρασκευής από την παλαιοχριστιανική πόλη είναι πως ο ναός κτίστηκε στην περιοχή του Κάστρου για να

¹⁵⁸ G.OSTROGORSKY, Byzantine Cities in the Early Middle Ages, *DOP* 13(1959), σ. 46 κε - - A.H.M.JONES, *The Greek City from Alexander to Justinian*, Οξφόρδη ²1971- - W.H.C. FRENCH, *Town and Country in the Early Christian Centuries*, Λονδίνο 1980- - J.RUSSELL, Transformations in Early Byzantine Urban Life, *Major Papers of 17th International Byzantine Congress*, Ουάσινγκτον 1986, σ. 134 κε

αντικαταστήσει τον επιβλητικό υστεροαρχαϊκό ναό του Ολυμπίου Διός. Με άλλα λόγια ο σκοπός αυτής της ενέργειας ήταν να ατονήσει η παλιά θρησκεία και να επικρατήσει η νέα. Το ίδιο συνέβη εξάλλου και με τη βασιλική στην Αρέθουσα. Το έδαφος στην Αρέθουσα ήταν ελώδες και γι' αυτό ακατάλληλο για την ίδρυση του ναού. Κτίστηκε όμως εκεί για να καταπολεμηθεί η λατρεία της νύμφης Αρέθουσας. Το φαινόμενο της οικοδόμησης χριστιανικών ναών πάνω σε ειδωλολατρικούς είναι συχνό φαινόμενο αυτήν την περίοδο¹⁵⁹. Έκτός από την

Σελ.16

παλαιοχριστιανική φάση διακρίνεται στο ναό η ύπαρξη άλλων 2 φάσεων, εκ των οποίων η μια ανάγεται στη μεσοβυζαντινή περίοδο και η άλλη στη Φραγκοκρατία. Ο ναός αρχικά δεν ήταν αφιερωμένος στην Αγία Παρασκευή. Κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο τιμάται στο όνομα της Θεοτόκου, σύμφωνα με επιγραφή του 1186 μ.Χ. που βρίσκεται στο μουσείο της Χαλκίδας, αλλά δε ξέρουμε που ήταν αφιερωμένος ο ναός την παλαιοχριστιανική περίοδο. Ίσως από την αρχή της ίδρυσής του να ήταν αφιερωμένος στη Θεοτόκο.

¹⁵⁹ Δ.ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, La grande brèche dans la tradition historique de l'Hellénisme du septième au neuvième siècle, *Χαριστήριον εις Α. Κ. Ορλάνδον*, τομ. Γ', Αθήνα 1966, σ.306 κε- -J. M.SPIESER, La christianisation des sanctuaires paiens en Grèce στο συλλογικό τόμο *Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern*, Tübingen 1976, σ. 310 κε- -T.GREGORY, The Survival of Paganism in Christian Greece, A critical Essay, *AJPh* 107 (1986) ,σ. 237 κε

Η παλαιοχριστιανική πόλη υδρευόταν όπως και η προχριστιανική με υπόγειες σήραγγες. Το υδραγωγείο στις Καμάρες δε φαίνεται να σχετίζεται ούτε με την παλαιοχριστιανική ούτε με τη βυζαντινή περίοδο. Πιθανώς ανήκει στην Ενετική εποχή¹⁶⁰ ή στην Τουρκοκρατία ¹⁶¹. Οι υπόγειες σήραγγες κάποια στιγμή αχρηστεύθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν ως κατακόμβες, δηλαδή ως νεκρικοί θάλαμοι. Ως λιμάνια χρησιμοποιούνταν σίγουρα ο όρμος του

Σελ. 17

Αγίου Στεφάνου και ίσως επίσης ο όρμος του Βούρκου και οι 2 όρμοι εκατέρωθεν της γέφυρας, ο νότιος και ο βόρειος. Όσον αφορά το οδικό δίκτυο υπήρχαν 2 σημαντικές αρτηρίες, μια ξεκινούσε από τη Χαλκίδα και κατευθυνόταν προς την Ερέτρια¹⁶² και η άλλη ξεκινούσε από τον όρμο του Αγίου Στεφάνου, περνούσε μέσα από τον οικισμό και κατέληγε στη βόρεια παραλία της Λιανής Άμμου.

Σημαντικό είναι το θέμα που σχετίζεται με την οχύρωση της παλαιοχριστιανικής πόλης. Το πιο πιθανό είναι πως η παλαιοχριστιανική πόλη δεν ήταν τειχισμένη,

¹⁶⁰KODER, *Negroponte* , σ. 88κε

¹⁶¹ S.C. BACHUIZEN- M. KIEL, *Studies in the Topography of Chalkis on Euboea. A discussion of the sources*, Leiden 1985, σ. 73 κε, 151κε

¹⁶² Ο δρόμος αυτός επισκευάστηκε το 10^ο αιώνα από τον πρωτοσπαθάριο Θεοφύλακτο : *IG XII,9*, σ.166

αφού από τη μια δεν υπάρχουν λείψανα οχύρωσης και από την άλλη η πόλη δεν περιλαμβάνεται ανάμεσα σ' αυτές που τείχισε ο Ιουστινιανός (6^{ος} αιώνας μ.Χ.)¹⁶³. Τον 7^ο αιώνα και πιθανώς στο δεύτερο μισό του¹⁶⁴ η περιοχή, την οποία καταλάμβανε η πόλη την πρώιμη περίοδο, εγκαταλείφθηκε, η πόλη μεταφέρθηκε κοντά στη γέφυρα και σύντομα οχυρώθηκε σε Κάστρο. Τα στοιχεία που μας κάνουν να

Σελ. 18

συμπεράνουμε πως η μεταφορά της πόλης έγινε τον 7^ο αιώνα είναι: α) τα τελευταία ευρήματα από την παλαιοχριστιανική πόλη ανάγονται στον 6^ο αιώνα β) τα ευρήματα στην περιοχή του Κάστρου, αν και λιγοστά-μερικά νομίσματα και μια επιγραφή-ξεκινούν από τον 7^ο αιώνα γ) η ένταξη της Εύβοιας στο θέμα Ελλάδος από την αρχή της δημιουργίας του(τέλη 7^{ου} αιώνα)¹⁶⁵, προϋπόθετε στρατιωτική αναδιοργάνωση δ) η πρώτη μαρτυρία για την ύπαρξη του τείχους και της τάφρου κατά την πολιορκία της πόλης από τους Άραβες το 880, υπονοεί ότι η οχύρωση προϋπήρχε ε) τα τμήματα του

¹⁶³ ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, *Περί κτισμάτων*, βλ. εδώ παραπάνω υποσ.121

¹⁶⁴ Ο Π.ΚΑΛΛΙΓΑΣ, Η αρχαία πόλη της Χαλκίδας, Π: *Αρχαιολογία*, τευχ. 4 (1982),σ. 57 χρονολογεί την οχύρωση στο πρώτο μισό του 7^{ου} αιώνα, ενώ ο Δ.ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η πόλη της Χαλκίδας*,σ. 180-184 στο δεύτερο μισό του 7^{ου} αιώνα

¹⁶⁵ βλ. εδώ παραπάνω σ. 12-13

τείχους που έχουν έρθει στο φως χρονολογούνται στη μεσοβυζαντινή περίοδο με πρωιμότερο δυνατό όριο τον 7^ο ή 8^ο αιώνα. Εκτός της Χαλκίδας και άλλες πόλεις μεταφέρθηκαν και οχυρώθηκαν στη νέα τους θέση την ίδια περίπου χρονική περίοδο, όπως η Φωτική Ηπείρου και η Κέρκυρα¹⁶⁶.

Την περίοδο των σκοτεινών χρόνων μειώθηκε η οικοδομική δραστηριότητα στη Χαλκίδα. Από τον 9^ο όμως αιώνα και εξής άρχισε να αναπτύσσεται πάλι και εντάθηκε

Σελ. 19

ιδιαίτερα το 10^ο με 12^ο αιώνα, όπως δείχνουν οι ανασκαφές στο Κάστρο. Ο ναός της Αγίας Παρασκευής ή της Παναγίας, όπως ονομαζόταν τη βυζαντινή περίοδο, εξακολούθησε να είναι ο καθεδρικός της ναός. Τα νεκροταφεία της πόλης βρίσκονταν έξω από τα τείχη στο Προάστιο ή Βούργο. Ελάχιστες μόνο ταφές έχουν επισημανθεί εντός του Κάστρου. Το 12^ο αιώνα η πόλη άκμαζε οικονομικά και επεκτάθηκε και στο Προάστιο, όπως δείχνουν οι ανασκαφές. Η ύδρευση της πόλης κατά τη βυζαντινή εποχή γινόταν με φρέατα σύμφωνα με το βίο του Οσίου Νίκωνα του Μετανοείτε¹⁶⁷. Όσον αφορά τα λιμάνια της πόλης, κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο εγκαταλείφθηκε

¹⁶⁶ Δ.ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, λήμμα Kerkyra und die Ionischen Inseln, *RbK*, τομ. Δ', Στουτγκάρδη 1982, στ. 27 κε - - Ο ΙΔΙΟΣ, Η μεσαιωνική Φωτική και η θέση της στην Παλαιά Ήπειρο, *Actes du Xe Congrès International d'Archéologie Chrétienne (Θεσσαλονίκη 1980)*, τομ. Β', Βατικανό - Θεσσαλονίκη 1984, σ.577

¹⁶⁷ ΟΔ.ΛΑΜΨΙΔΗΣ, Ο εκ Πόντου Όσιος Νίκων ... ο.π. (υποσ.155), σ.56, 185

το λιμάνι του Αγίου Στεφάνου, ενώ ως λιμάνια χρησιμοποιούνταν ο όρμος του Βούρκου-εκεί βρισκόταν ο πολεμικός ναύσταθμος- και οι 2 όρμοι εκατέρωθεν της γέφυρας, ο νότιος και ο βόρειος. Αν όμως η Χαλκίδα είναι καλά μελετημένη δε συμβαίνει το ίδιο με τις άλλες πόλεις .

Η πιο σημαντική πόλη μετά τη Χαλκίδα ήταν η Κάρυστος. Εξαιτίας της επίκαιρης θέσης της στο δίαυλο του Καφηρέα είχε μεγάλη στρατηγική σπουδαιότητα. Η παλαιοχριστιανική και βυζαντινή πόλη βρισκόταν στην

Σελ. 20

Παλαιοχώρα και όχι στη θέση που είναι η σημερινή πόλη, δηλαδή πάνω στην ακτή. Και η Παλαιοχώρα δεν απείχε από τη θάλασσα, όπως εξάλλου μας πληροφορεί ο Εδρισύ¹⁶⁸, αλλά βρισκόταν βορειότερα από τη σημερινή πόλη. Στη θέση Παλαιοχώρα τοποθετούνταν επίσης η κλασική, η ελληνιστική και η ρωμαϊκή πόλη. Την περίοδο της Φραγκοκρατίας η πόλη μεταφέρθηκε βορειότερα και οχυρώθηκε σε Κάστρο το οποίο είναι γνωστό ως Καστέλλο Ρόσσο¹⁶⁹. Η παλαιοχριστιανική και βυζαντινή πόλη όμως δεν ήταν οχυρωμένη. Η πόλη ήταν σημαντική ήδη από τον 5^ο αιώνα μ.Χ., αφού αναφέρεται

¹⁶⁸ ΕΔΡΙΣΥ, σ. 295

¹⁶⁹ KODER-HILD, σ. 183 κε- -D.R.KELLER, *Archaeological survey in Southern Euboea, Greece: A reconstruction of human activity from Neolithic times through the Byzantine period*, (διδ. διατρ.), Ann Arbor 1985, σ. 234

στο Συνέκδημο¹⁷⁰. Τον ίδιο αιώνα ιδρύθηκε η επισκοπή Καρύστου¹⁷¹ και εξακολούθησε να υπάρχει σ' όλη τη διάρκεια της βυζαντινής εποχής .

Όσον αφορά την πόλη του Ωρεού υπάρχει μεγάλο κενό στις γραπτές πηγές. Από τις τελευταίες, πληροφορίες μας δίνουν μόνο οι εκκλησιαστικές. Λόγω της έλλειψης γραπτών πηγών η βοήθεια της αρχαιολογίας κρίνεται πολύτιμη. Η πόλη του Ωρεού είναι η δεύτερη μετά τη Χαλκίδα που Σελ. 1

απέκτησε έδρα επισκόπου. Επομένως αποτελούσε θρησκευτικό κέντρο. Η παλαιοχριστιανική και βυζαντινή πόλη βρισκόταν στους Άνω Ωρεούς. Σήμερα Άνω και Κάτω Ωρεοί είναι ενωμένοι και αποτελούν την πόλη των Ωρεών. Κατά την παλαιοχριστιανική εποχή η πόλη οχυρώθηκε και μεταβλήθηκε σε Κάστρο¹⁷². Τη βυζαντινή εποχή η πόλη εξακολούθησε να υπάρχει στο ίδιο σημείο .Μάλιστα τον 11^ο με 12^ο αιώνα η οικοδομική δραστηριότητα αυξήθηκε, όπως προκύπτει από τις αρχαιολογικές ανασκαφές .

Όπως για την πόλη του Ωρεού έτσι και για την πόλη του Αυλώνος οι μόνες πηγές που διαθέτουμε είναι οι εκκλησιαστικές. Η πόλη του Αυλώνος βρισκόταν εκεί όπου τοποθετείται το σημερινό Αυλωνάρι. Από τον 6^ο αιώνα απέκτησε έδρα επισκόπου¹⁷³ την οποία διατήρησε ως το τέλος της βυζαντινής εποχής. Στην περιοχή υπήρχαν πολλές εκκλησίες, η παλαιοχριστιανική βασιλική της Ιτέας, η σταυρεπίστεγη εκκλησία του Αγίου Δημητρίου που λειτούργησε από την παλαιοχριστιανική ως τη βυζαντινή περίοδο και η μικρή μονόκλιτη βασιλική της Αγίας Θέκλας της βυζαντινής περιόδου. Καθεδρικός ναός δε μπορούμε να

¹⁷⁰ Ε. HONIGMANN, *Le Synèkdemos...* ο.π.(υποσ.8) 645₈, σ. 17

¹⁷¹ βλ.εδώ παραπάνω σ.20-21 και υποσ.39

¹⁷² Δ.ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Αρχαιολογικά*, σ.64 - -MALAMUT,σ. 222-223, 271, 606. Το τείχος κτίστηκε πάνω στην αρχαία ακρόπολη

¹⁷³ βλ.εδώ παραπάνω σ. 21 και υποσ. 42

Σελ. 2

πούμε με βεβαιότητα ποιος ήταν. Πάντως κατά τη Φραγκοκρατία καθεδρικός ναός ήταν ο αυτός του Αγίου Δημητρίου¹⁷⁴. Η πόλη δεν ήταν τειχισμένη, όπως η Χαλκίδα και ο Ωρεός. Υπήρχε όμως κατά τη βυζαντινή εποχή ένα φρούριο 1,5 χιλιόμετρο νοτιοανατολικά του σημερινού Αυλωναρίου, το Ποτήρι που επισκευάστηκε από τους Φράγκους, όταν κατέκτησαν το νησί¹⁷⁵.

Στη σημερινή εποχή δεν υπάρχει καμιά πόλη με το όνομα Πορθμός. Όμως στην πρώιμη και στην κυρίως βυζαντινή περίοδο υπήρχε. Βρισκόταν νότια του σημερινού Αλιβερίου, κοντά στο σημερινό Μυλάκι και ήταν λιμάνι. Η πόλη ήταν σημαντική ήδη κατά την παλαιοχριστιανική εποχή, αφού αναφέρεται στο Συνέκδημο του Ιεροκλή¹⁷⁶ και υπήρχε και έδρα επισκόπου από τον 6^ο αιώνα¹⁷⁷. Αντίθετα με τη Χαλκίδα και τον Ωρεό, η πόλη δεν ήταν τειχισμένη. Υπήρχε όμως ένα οχυρό μισό χιλιόμετρο από την ακτή που ονομαζόταν Ριζόκαστρο¹⁷⁸.

¹⁷⁴ KODER-HILD, σ. 139

¹⁷⁵ MALAMUT, σ. 223,271, 606. Το φρούριο ονομάστηκε έτσι λόγω του σχήματός του

¹⁷⁶ E.HONIGMANN,*Le Synèkdemos*,...ο.π.(υποσ.8)645₇,σ.17

¹⁷⁷ βλ.εδώ παραπάνω σ.21 και υποσ.41

¹⁷⁸ MALAMUT,σ. 225,271,606

Σελ. 3

Η Αιδηψός ήταν γνωστή ήδη από την αρχαιότητα για τα θερμά ιαματικά ύδατά της. Στους ιαματικούς της λουτρώνες αναζήτησαν την ίαση πολλοί Ρωμαίοι αυτοκράτορες, όπως ο Αδριανός (117-138μ.Χ.), ο Σεπτίμιος Σεβήρος (193-211μ.Χ.) και ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου, Μ. Κωνσταντίνος (324-337μ.Χ.). Η αρχαιολογική σκαπάνη έχει φέρει στο φως 3 βαλανεία, τα οποία λειτούργησαν από τη ρωμαϊκή ως την πρώιμη βυζαντινή εποχή. Η σπουδαιότητα της πόλης φαίνεται και από το γεγονός ότι ο Ιεροκλής την περιλαμβάνει στο Συνέκδημό του¹⁷⁹, αλλά και από τα μεγάλα κτίρια και τα λουτρά που έφεραν στο φως οι ανασκαφές. Το αν στην πόλη υπήρχε έδρα επισκόπου δεν έχει διασαφηνιστεί. Αναφέρεται βέβαια στη Notitia 3¹⁸⁰, αλλά λείπει από τα επόμενα τακτικά και επιπλέον δε γνωρίζουμε κανένα εκπρόσωπό της. Μετά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο δε διαθέτουμε καμιά απολύτως είδηση από την πόλη και είναι πιθανό να μη ξανακατοικήθηκε.

Εκτός όμως από τις πόλεις υπάρχει και ένας σημαντικός αριθμός αγροτικών εγκαταστάσεων που δε συναντάμε καθόλου στις πηγές, αλλά οι γνώσεις μας γι' αυτές προέρχονται εξ' ολοκλήρου από τα πορίσματα των

¹⁷⁹ Ε. HONIGMANN, *Le Synèkdemos*,... ο.π. (υποσ.8) 644₁₀, σ.17

¹⁸⁰ βλ. εδώ παραπάνω σ.22 και υποσ.48

Σελ. 4

αρχαιολογικών ανασκαφών¹⁸¹. Στη βόρεια Εύβοια εγκατάσταση κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους διαπιστώνουμε στα Λιχαδονήσια και στο Γλαρονήσι που έχουν θεωρηθεί ως καταφύγια, όπως είδαμε¹⁸², καθώς επίσης στον Ταξιάρχη, στον Άγιο και στο Πευκί. Ακόμα ίχνη κατοίκησης έχουν εντοπιστεί στον Άγιο Βασίλειο και στην Κρύα Βρύση που βρίσκονται στην ανατολική ακτή, καθώς και στη Λίμνη- όπου μάλιστα πρέπει να υπήρχε ένας σημαντικός οικισμός, αν κρίνουμε από τα αρχαιολογικά ευρήματα- και στις Ροβιές που τοποθετούνται στη δυτική ακτή. Η περιοχή της Χαλκίδας παρουσιάζει μεγάλη πυκνότητα κατοίκησης. Η ύπαρξη της πεδιάδας γύρω από τον ποταμό Μεσσάπιο ευνοούσε τη δημιουργία αγροτικών θέσεων. Σ' αυτήν την περιοχή αναπτύχθηκαν οικισμοί στα Ψαχνά και στα Πολιτικά. Στην απέναντι ανατολική ακτή υπήρχε ο οικισμός της Αγίας Σοφίας. Πρώιμες εγκαταστάσεις έχουν επισημανθεί και στα ενδότερα στην Τριάδα, στη Στενή, στον Παλιούρα και στους Καθενούς. Ο οικισμός μάλιστα της Τριάδας πρέπει να ήταν σημαντικός, καθώς εκεί βρέθηκε ένα μεγάλο συγκρότημα κτιρίων με ψηφιδωτό δάπεδο. Η ποτάμια κοιλάδα του Λήλαντα

¹⁸¹ Για κάθε μία από αυτές βλ. τα λήμματα

¹⁸² βλ. παραπάνω σ. 43-44

Σελ. 5

αποτελούσε πόλο έλξης για πολλούς κατοίκους. Κατά μήκος αυτής αναπτύχθηκαν πολλές εγκαταστάσεις, όπως ο Πισσώνας, ο Βατώντας, οι Λεχρές, ο Δοκός, το Αφράτι, τα Φύλλα και το Βασιλικό. Οικισμός υπήρχε και στο Εγγλεζονήσι απέναντι από τον προϊστορικό οικισμό του Σαλγανέα, καθώς και στο νησάκι του Πασσά στην είσοδο του όρμου του Αγίου Στεφάνου. Επίσης στις παραθαλάσσιες θέσεις Ερέτρια και Βάθεια έχουν διαπιστωθεί ίχνη κατοίκησης αυτής της περιόδου. Κοντά στο Αυλωνάρι που περιβάλλεται από πεδιάδα έχουν εντοπιστεί αρχαιολογικά ευρήματα της πρώιμης εποχής στο παραθαλάσσιο Καστρί Άνω Ποταμίας και στις ενδότερες θέσεις Παραμερίτες, Μακρυχώρι, Παναγία και στο σπήλαιο Σκοτεινή Θαρρουνιών. Νοτιότερα υπήρχαν εγκαταστάσεις στην Παναγία Πούντας Αλιβερίου που βρισκόταν πολύ κοντά στη θάλασσα και στο νησάκι Πλατουράδα απέναντι από τα Ν.Στύρα και στο Βατήσι. Επίσης στην περιοχή της Καρύστου αναπτύχθηκαν οικισμοί στο Καστρί (αρχαία Γεραιστός), στην Παλιοπιθάρα και στο Κατσούλι που βρίσκονται στη δυτική ακτή του όρμου της Καρύστου και στο Ακρωτήρι, στην ανατολική ακτή του όρμου.

Μετά τον 7^ο αιώνα οι περισσότερες από τις παλαιοχριστιανικές εγκαταστάσεις εγκαταλείφθηκαν, αφού

Σελ. 6

δεν υπάρχουν στο εξής αρχαιολογικά ευρήματα που να βεβαιώνουν ύπαρξη ζωής σ' αυτές. Λίγες από τις παλαιοχριστιανικές εγκαταστάσεις επέζησαν και τη βυζαντινή εποχή, ενώ παράλληλα εμφανίστηκαν νέες. Κατά τη βυζαντινή εποχή από τους παλιούς οικισμούς της πρώιμης περιόδου στη βόρεια Εύβοια συνέχισαν να υπάρχουν ο Άγιος, ο Ταξιάρχης, η Λίμνη και οι Ροβιές, ενώ εμφανίστηκαν και νέοι, οι οποίοι είναι η Στροφυλιά, η Κήρινθος και το Σπαθάρι. Στην περιοχή της Χαλκίδας οι παραθαλάσσιοι οικισμοί στα Πολιτικά, στα Ψαχνά και στις Λεχρές συνέχισαν και αυτήν την περίοδο τον ιστορικό τους βίο, όπως επίσης και ο ακμαίος κατά την παλαιοχριστιανική εποχή οικισμός της Τριάδας. Νέος οικισμός εμφανίστηκε στους Βούνους νοτιοανατολικά της Τριάδας. Η Βάθεια κατοικούνταν και τη βυζαντινή εποχή σε αντίθεση με την Ερέτρια. Στην περιοχή του Αυλωναρίου ο μόνος παλιός οικισμός που επέζησε είναι οι Παραμερίτες, ενώ ίχνη κατοίκησης της βυζαντινής εποχής έχουμε στους Κήπους και στην Κύμη. Στον Άγιο Λουκά Αλιβερίου πρέπει να υπήρχε ένας σημαντικός οικισμός, αν κρίνουμε από τον αριθμό των εκκλησιαστικών μνημείων. Στη νότια Εύβοια κατοίκηση εντοπίζεται στα Άρμενα, όπου μαρτυρείται η ύπαρξη κάστρου το 12^ο αιώνα, στο νησάκι Πεταλιοί και

Σελ. 7

στον Πλατανιστό, όπου βρίσκεται το κάστρο των Ανεμοφυλών. Από τους παλιούς οικισμούς της παλαιοχριστιανικής περιόδου διατηρήθηκαν μόνο η Παλιοπιθάρα και το Κατσούλι στη δυτική ακτή του όρμου, ενώ στην ανατολική ακτή το Ακρωτήριο εγκαταλείφθηκε και οι κάτοικοι μεταφέρθηκαν στην Αγία Ειρήνη 2 χιλιόμετρα πιο μέσα.

Ύστερα απ' όσα αναφέραμε παραπάνω διαπιστώνουμε πως τόσο στην παλαιοχριστιανική όσο και στη βυζαντινή περίοδο η κατοίκηση εντοπίζεται στις πεδιάδες, οι οποίες είναι κατά το πλείστον παράκτιες. Αντίθετα το εσωτερικό του νησιού αποφεύγεται από τους κατοίκους, καθώς κυριαρχούν οι ορεινοί όγκοι. Αυτό είναι εμφανές τόσο με τις πόλεις όσο και με τις αγροτικές εγκαταστάσεις. Όμως κατά την παλαιοχριστιανική εποχή η κατοίκηση φαίνεται να στρέφεται πιο κοντά στην ακτή, συγκριτικά με τη βυζαντινή περίοδο. Αυτή η στροφή των κατοίκων προς τις ακτές έκανε κάποιους μελετητές να μιλήσουν για αναζήτηση καταφυγίων λόγω του σλαβικού κινδύνου¹⁸³. Αυτή η άποψη όμως δε φαίνεται να ευσταθεί. Η προτίμηση της κατοίκησης προς την ακτή δείχνει πως στην οικονομία της πρώιμης εποχής έπαιζε μεγάλο ρόλο το θαλάσσιο εμπόριο μικρών ή μεγάλων

¹⁸³ βλ. εδώ παραπάνω σ.43-44

Σελ. 8

αποστάσεων¹⁸⁴. Αυτό το φαινόμενο είναι κάτι που παρατηρείται και σε άλλες περιοχές αυτήν την περίοδο, όπως στη Θεσσαλία¹⁸⁵, στην Πελοπόννησο¹⁸⁶ και σε όλα τα νησιά¹⁸⁷.

Την κυρίως βυζαντινή περίοδο, παρ' ότι στην Εύβοια δεν παρατηρείται το φαινόμενο της μεγάλης απόστασης της κατοίκησης από τη θάλασσα και τη συγκέντρωση στα βουνά, όπως γίνεται για παράδειγμα με τη Νάξο και την Άνδρο¹⁸⁸, διακρίνεται κάποια τάση μετατόπισης προς τα μέσα σε σχέση με τα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Για παράδειγμα όλα τα νησάκια που κατοικούνταν κατά την πρώιμη περίοδο εγκαταλείφθηκαν τη βυζαντινή, αφού δεν υπάρχουν σ' αυτά αρχαιολογικά ευρήματα από αυτήν την περίοδο. Στη Λίμνη κατά τη κυρίως βυζαντινή περίοδο παρατηρείται μετατόπιση των κατοίκων προς τα μέσα στις θέσεις Καστριά και Παναγία. Απέναντι από τη Λίμνη στην ανατολική ακτή κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους εντοπίζεται εγκατάσταση στον Άγιο Βασίλειο και στην Κρύα Βρύση, ενώ απουσιάζουν ίχνη ύπαρξης ζωής από τη βυζαντινή

¹⁸⁴ βλ. εδώ παρακάτω σ.71-72

¹⁸⁵ Α.ΑΒΡΑΜΕΑ, *Θεσσαλία...* ο.π.(υποσ.14), σ.182,186

¹⁸⁶ Α.ΑΒΡΑΜΕΑ, *Le Péloponnèse...* ο.π.(υποσ.14), σ.102,108

¹⁸⁷ ΜΑΛΑΜΟΥΤ, σ.263-293

¹⁸⁸ ΜΑΛΑΜΟΥΤ, σ. 291-292

Σελ. 9

εποχή στους 2 αυτούς οικισμούς και εμφανίζονται στην Κήρινθο. Στα Πολιτικά ενώ την πρώιμη περίοδο κατοικούνταν ο Άγιος Δημήτριος, ο Μπορκάς και τα Βρυσάκια, την επόμενη περίοδο παρατηρείται στροφή προς τα μέσα. Μετά την πρώιμη περίοδο δε φαίνεται να υπάρχει οικισμός στην Παναγία του ακρωτηρίου Πούντας Αλιβερίου και στο Καστρί Άνω Ποταμίας, ενώ εμφανίζονται σημάδια κατοίκησης στους Κήπους. Στην περιοχή της Καρύστου εγκαταλείφθηκε το Καστρί τη βυζαντινή περίοδο και κατοικήθηκε ο Πλατανιστός. Ακόμα στη δυτική ακτή του όρμου της Καρύστου οι κάτοικοι άφησαν το Ακρωτήρι και εγκαταστάθηκαν 2 χιλιόμετρα πιο μέσα στην Αγία Ειρήνη.

Ακόμα κάτι άλλο που παρατηρούμε είναι πως την παλαιοχριστιανική και βυζαντινή περίοδο η κατοίκηση εντοπίζεται κυρίως στη δυτική ακτή, η οποία απέχει πολύ λίγο από την απέναντι ηπειρωτική ακτή. Ανάμεσα στη Βοιωτία και στην Εύβοια εξάλλου υπήρχαν δεσμοί πολιτικοί, αφού και οι δύο ανήκαν στο θέμα Ελλάδος, οι οποίοι έγιναν πιο στενοί το 12^ο αιώνα με τη δημιουργία του “ορίου Θηβών και Ευρίπου”¹⁸⁹. Το 12^ο αιώνα ,όπως θα δούμε παρακάτω αναπτύχθηκαν και οικονομικοί και κοινωνικοί δεσμοί¹⁹⁰.

¹⁸⁹ βλ.εδώ παραπάνω σ.17

¹⁹⁰ βλ.εδώ παρακάτω σ.82-86

Σελ. 10

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Α) Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Από τον 4^ο αιώνα ως τα τέλη του 6^{ου} – αρχές του 7^{ου} αιώνα η Εύβοια γνώρισε περίοδο οικονομικής άνθησης. Η εικόνα της ακμής αποκαλύπτεται από μια σειρά στοιχείων που θα παραθέσουμε παρακάτω. Τον 5^ο αιώνα δημιουργήθηκαν δίπλα στην επισκοπή της Χαλκίδας δύο νέες, αυτές του Ωρεού και της Καρύστου¹⁹¹ και τον 6^ο αιώνα αυτές του Αυλώνος και του Πορθμού¹⁹². Αυτό σημαίνει πως στο νησί σημειώθηκε δημογραφική αύξηση, η οποία συνδέεται με την οικονομική ανάπτυξη. Διαπιστώνουμε επίσης πως αυτήν την περίοδο η οικοδομική δραστηριότητα ήταν έντονη στο νησί και οι αγροτικές εγκαταστάσεις αυξήθηκαν σε σχέση με την ύστερη ελληνιστική περίοδο. Ακόμα η νομισματική κυκλοφορία ήταν ευρεία¹⁹³. Πώς ερμηνεύεται όμως η οικονομική άνοδος που παρατηρείται; Την παλαιοχριστιανική εποχή λειτουργούσαν δύο μεγάλοι εμπορικοί δρόμοι, αυτός που ένωνε την Κωνσταντινούπολη με τη Ρώμη και αυτός που συνέδεε την Κωνσταντινούπολη με την Αλεξάνδρεια. Από την Εύβοια περνούσε ο δρόμος

¹⁹¹ βλ.εδώ παραπάνω σ.20

¹⁹²βλ.εδώ παραπάνω σ. 21

¹⁹³βλ.λήμματα Γλαρονήσι, Καθενοί, Κάρυστος, Καστρί Άνω Ποταμίας, σπήλαιο Σκοτεινή Θαρρουνιών, Χαλκίδα

Σελ. 11

Κωνσταντινούπολης-Ρώμης¹⁹⁴. Δια μέσου λοιπόν αυτών των οδών διεξαγόταν το θαλάσσιο εμπόριο των μεγάλων αποστάσεων, το οποίο προσκόμιζε πλούτο στις περιοχές που συμμετείχαν σ' αυτό, οι οποίες ήταν κυρίως τα νησιά και οι παράκτιες ηπειρωτικές ζώνες. Η Εύβοια ευρισκόμενη πάνω στην οδό Ρώμης-Κωνσταντινούπολης δεν ήταν αποκλεισμένη από τις οικονομικές εξελίξεις, αλλά συμμετείχε στο μεγάλο εμπόριο. Αποτελούσε, όπως και άλλα νησιά, κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου. Στην γεωγραφική της θέση οφειλόταν η ανάπτυξη που γνώρισε. Ακμή παρατηρείται στο σύνολο του νησιωτικού κόσμου, όπως στην Κρήτη, στην Κύπρο, στη Ρόδο, στις Κυκλάδες, στη Λέσβο, στη Σάμο, στην Κω¹⁹⁵, αλλά και στα παράλια της ηπειρωτικής χώρας που ήταν στραμμένα στην Κωνσταντινούπολη, όπως αυτά της Θεσσαλίας¹⁹⁶ και τα νοτιοανατολικά παράλια της Πελοποννήσου¹⁹⁷. Ακόμα το μεγαλύτερο μέρος των βασιλικών που έχουν έρθει στο φως στην Ελλάδα βρίσκεται στα νησιά. Έτσι βλέπουμε πως ο παλαιοχριστιανικός πολιτισμός αναπτύσσεται στα νησιά και

¹⁹⁴ H.AHRWEILER, L' Escale dans le Monde Byzantin, *Recueils de la Société Jean Bodin* 32, Βρυξέλλες 1974, σ. 170-1

¹⁹⁵ MALAMUT, σ.434

¹⁹⁶ A.ABPAMEA, *Θεσσαλία... ο.π.* (υποσ.14), σ.182

¹⁹⁷ A.ABPAMEA, *Le Péloponnèse... ο.π.* (υποσ.14), σ.108

αυτό οφείλεται στη σημασία που είχε το θαλάσσιο εμπόριο στην οικονομία της παλαιοχριστιανικής εποχής. Μάλιστα θα προσθέταμε πως ο πολιτισμός της πρώιμης εποχής όχι μόνο αναπτύσσεται στα νησιά, αλλά και στις παράκτιες ζώνες των νησιών και όχι στο εσωτερικό τους. Αυτό το είδαμε ήδη στην Εύβοια και το παρατηρούμε στη Λέσβο¹⁹⁸, όπου υπάρχει τάση κατοίκησης στην ακτή και μάλιστα στη δυτική και στην Κρήτη¹⁹⁹, όπου προτιμάται η βόρεια ακτή, καθώς και στη Νάξο, στην Άνδρο, στην Κέα και στη Χίο²⁰⁰.

Από τον 7^ο αιώνα ως τον 9^ο αιώνα το νησί περνά περίοδο οικονομικού μαρασμού. Δείγματα αυτής της οικονομικής κάμψης είναι η παύση της οικοδομικής δραστηριότητας, η μείωση των αγροτικών εγκαταστάσεων και η απουσία κυκλοφορίας νομισμάτων. Το φαινόμενο της οικονομικής πτώσης δεν αφορά αποκλειστικά και μόνο την Εύβοια αλλά γενικά την αυτοκρατορία. Τον 7^ο αιώνα, οι Άραβες, αφ' ότου κατέλαβαν τις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας, Συρία και Παλαιστίνη, εμφανίστηκαν στη Μεσόγειο και οι Βυζαντινοί έχασαν την κυριαρχία των θαλασσών. Το 823 μ.Χ. μάλιστα οι Άραβες εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη από

¹⁹⁸ MALAMUT, σ.274 -279,291

¹⁹⁹ MALAMUT, σ.263,291

²⁰⁰ MALAMUT, σ.267-269,277-279,291-292

Σελ. 13

την οποία διενεργούσαν πειρατικές επιδρομές σ' όλο το Αιγαίο. Αραβικές επιθέσεις πραγματοποιήθηκαν και στην Εύβοια με κυριότερη αυτή του 880²⁰¹. Επομένως η επικοινωνία δια μέσου της θαλάσσης έγινε δυσχερής και τα θαλάσσια εμπορικά δρομολόγια δε διεξάγονταν ομαλά. Ο δρόμος που ένωνε την Κωνσταντινούπολη με τις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας μετά την απώλεια των τελευταίων διακόπηκε. Ο δρόμος που συνέδεε τη Κωνσταντινούπολη με τη Ρώμη και ο οποίος περνούσε από την Εύβοια, αν δε διακόπηκε εντελώς, οπωσδήποτε δεν ήταν σε χρήση με την ίδια συχνότητα που ήταν την πρωτοβυζαντινή περίοδο²⁰². Το εμπόριο λοιπόν των μεγάλων αποστάσεων που είχε προσκομίσει πλούτο και ευημερία στην Εύβοια διακόπηκε. Η οικονομία του νησιού έγινε πλέον κλειστή και χαρακτηρίζεται ως οικονομία επιβίωσης. Πάντως το φαινόμενο της οικονομικής πτώσης δεν άγγιξε μόνο την Εύβοια, αλλά και άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας, όπως την Πελοπόννησο²⁰³ τη Θεσσαλία²⁰⁴ και όλα σχεδόν τα νησιά, όπως Σάμο, Θάσο, Κάρπαθο,

²⁰¹ βλ. εδώ παραπάνω σ.44 -45

²⁰² H.AHRWEILER, *L' Escalé...* ο.π.(υποσ.194),σ.170-173- - MALAMUT,σ.434

²⁰³ A.ABPAMEA, *Le Péloponnèse...* ο.π.(υποσ.14), σ.117,143

²⁰⁴ A.ABPAMEA, *Θεσσαλία...* ο.π.(υποσ.14),σ.182-183

Κρήτη και Κύπρο. Αντίθετα πολλά Κυκλαδονήσια, όπως Άνδρος, Μήλος, Θήρα, Αμοργός δε γνώρισαν οικονομική κρίση, αφού οι εμπορικές δραστηριότητες δε σταμάτησαν. Πράγματι η οικοδομική δραστηριότητα σ' αυτά τα νησιά συνεχίστηκε κανονικά, όπως και η νομισματική κυκλοφορία²⁰⁵.

Από τον 9^ο αιώνα άρχισε σιγά-σιγά το νησί να ανακάμπει. Από τον αιώνα αυτό έχουν βρεθεί κάποια νομίσματα και κάποια άλλα αρχαιολογικά ευρήματα²⁰⁶. Την αργή πορεία προς την ανάπτυξη επιβράδυνε η επίθεση του αραβικού στόλου το 880. Η επίθεση όμως αντιμετωπίστηκε επιτυχώς και δεν είχε μόνιμες επιπτώσεις στο νησί. Ανάκαμψη παρουσίασαν και η Αθήνα, η Θήβα,²⁰⁷ η Θεσσαλία,²⁰⁸ η Κόρινθος,²⁰⁹ η Νάξος και τα νησιά που βρίσκονται κοντά στα μικρασιατικά παράλια. Αντίθετα το μεγαλύτερο

²⁰⁵ ΜΑΛΑΜΟΥΤ, σ.210-212,218,267,269,435,466

²⁰⁶ βλ. λήμμα Χαλκίδα

²⁰⁷ Μ. ΓΑΛΑΝΗ –ΚΡΙΚΟΥ, Θήβα 6^{ος} –15^{ος} αιώνας, η νομισματική μαρτυρία από το Πολιτιστικό Κέντρο, *Σύμμεικτα* 12 (1998), σ.152-155

²⁰⁸ Α.ΑΒΡΑΜΕΑ, *Θεσσαλία..ο.π.*(υποσ.14), σ.182-183

²⁰⁹ Μ.ΚΟΡΔΩΣΗΣ, *Συμβολή στην ιστορία και τοπογραφία της περιοχής της Κορίνθου στους μέσους χρόνους*(διδ. διατρ.), Αθήνα 1981, σ.89

μέρος των Κυκλάδων που τον 7^ο -8^ο αιώνα ήταν ακμαίο τώρα αρχίζει να περνάει κρίση²¹⁰.

Σελ. 15

Τα σημάδια της ανάκαμψης είναι πιο εμφανή στην Εύβοια το 10^ο αιώνα . Τον αιώνα αυτό την πρώτη τάξη στην αρχιεπισκοπή Ελλάδος κατέλαβε επίσκοπος ευβοϊκής πόλης, της Χαλκίδας²¹¹. Στην αρχή του ίδιου αιώνα επισκευάστηκε και ο παραλιακός δρόμος Χαλκίδας-Ερέτριας από το πρωτοσπαθάριο Θεοφύλακτο²¹². Παράλληλα τότε άρχισε ξανά η οικοδομική δραστηριότητα στην Εύβοια μετά από σιωπή τριών αιώνων²¹³ και αυξήθηκε η κυκλοφορία των νομισμάτων²¹⁴. Όμως πρέπει να παρατηρήσουμε πως παρά την οικονομική ανάκαμψη που σημειώθηκε από τον 9^ο αιώνα και εξής στο νησί, η οικονομία παρέμεινε κλειστή ως τον 11^ο αιώνα. Τον 9^ο με 10^ο αιώνα οι εμπορικές ανταλλαγές της Εύβοιας εκτείνονταν ως την απέναντι ηπειρωτική ακτή της Βοιωτίας. Παρομοίως η Μυτιλήνη διατηρούσε εμπορικές σχέσεις με τη Σμύρνη. Το εμπόριο των μεγάλων αποστάσεων που προσκόμιζε πλούτο στην

²¹⁰ MALAMUT,σ.467

²¹¹ βλ. εδώ παραπάνω σ. 25,26

²¹² βλ. εδώ παραπάνω σ.58 υποσ. 162

²¹³ Χαλκίδα, Αυλωνάρι, Άτταλη, και ίσως Ψαχνά, Γιαννίτσι, Ροβιές

²¹⁴ βλ. λήμμα Χαλκίδα

Εύβοια δεν υφίστατο πλέον. Κάποια νησιά όμως, όπως η Κρήτη και η Νάξος ήταν ανοικτές προς τις μουσουλμανικές χώρες με τις οποίες είχαν εμπορικές ανταλλαγές²¹⁵.

Σελ. 16

Τη μεγαλύτερη όμως ανάπτυξη γνώρισε η Εύβοια το 11^ο και 12^ο αιώνα. Στους αιώνες αυτούς ανήκουν τα περισσότερα αρχαιολογικά ευρήματα της βυζαντινής εποχής που βρέθηκαν στα Κάστρα των Ωρεών και της Χαλκίδας²¹⁶. Παράλληλα σ' ολόκληρο το νησί αυξήθηκε η οικοδομική δραστηριότητα. Ακόμα το 12^ο αιώνα οι πηγές μαρτυρούν πως στην Εύβοια υπήρχαν πολλές πόλεις²¹⁷. Παρατηρείται δηλαδή αστική ανάπτυξη που συνδέεται με την οικονομική ανάπτυξη. Πάντως σύμφωνα με τα δεδομένα που έχουμε, δεν προκύπτει ύπαρξη άλλων πόλεων την κυρίως βυζαντινή περίοδο, πέρα από τις γνωστές. Ακόμα στην κυκλοφορία των νομισμάτων παρατηρείται αύξηση κυρίως από τον 11^ο αιώνα και εξής²¹⁸. Άλλωστε το 12^ο αιώνα ήταν εγκατεστημένοι στη Χαλκίδα 200 περίπου Εβραίοι που ασχολούνταν με το εμπόριο. Εξάλλου ο Βενιαμίν από την Τουδέλα που μας γνωστοποιεί την ύπαρξη της εβραϊκής κοινότητας αναφέρει πως στη Χαλκίδα συγκεντρώνονταν έμποροι απ' όλο τον κόσμο²¹⁹. Αυτές οι πληροφορίες

²¹⁵ MALAMUT, σ. 436-437

²¹⁶ βλ. λήμματα Χαλκίδα και Ωρεός

²¹⁷ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΙΝΝΑΜΟΣ, ... ο.π. (υποσ. 136), σ. 283 - - TAFEL-THOMAS, τομ. Β', σ. 96 - - ΕΔΡΙΣΥ, σ. 51

²¹⁸ βλ. λήμματα Κάρυστος, Πεταλιόι, Τριάδα, Χαλκίδα, Ψαχνά, Ωρεοί και MALAMUT, σ. 654

²¹⁹ M.N.ADLER, *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, Λονδίνο 1907, σ. 10

Σελ. 17

επιβεβαιώνονται και από τις επιστολές του Μιχαήλ Χωνιάτη. Σύμφωνα λοιπόν με το Μιχαήλ Χωνιάτη, η Χαλκίδα το 12^ο αιώνα ήταν μια πόλη πολυπληθής, πλούτιζε από το εμπόριο και γνώριζε οικονομική άνθηση²²⁰.

Η ευημερία της Εύβοιας κατά τους 2 τελευταίους αιώνες της βυζαντινής εποχής οφείλεται στο εμπόριο των μεγάλων αποστάσεων που άρχισε να αναπτύσσεται πάλι από τα τέλη του 11^{ου} αιώνα μετά από διακοπή τεσσάρων αιώνων, όταν οι ιταλικές πόλεις απέκτησαν δικαίωμα άσκησης ελεύθερου εμπορίου στην Εύβοια. Το 1082 μ.Χ. η Βενετία έλαβε τα πρώτα εμπορικά προνόμια²²¹ και το 1169 μ.Χ. και 1170 μ.Χ. δύο άλλες ιταλικές πόλεις, η Γένοβα και η Πίσα αντίστοιχα²²². Το νησί δηλαδή εντάχθηκε στο εμπόριο των μεγάλων αποστάσεων. Η διαμάχη που ξέσπασε ανάμεσα στη Βενετία και τη Γένοβα το 1171 μ.Χ. για την άσκηση του εμπορίου στο νησί είναι ενδεικτική για τη σπουδαιότητά του²²³. Το ενδιαφέρον που άρχισαν να δείχνουν οι ιταλικές πόλεις και κυρίως η Βενετία για το νησί έγκειται στη γεωγραφική

²²⁰ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Α', σ. 181-182

²²¹ βλ. εδώ παραπάνω σ. 47

²²² βλ. εδώ παραπάνω σ. 49

²²³ βλ. εδώ παραπάνω σ.49-50

του θέσης. Η Εύβοια από τη μια βρίσκεται στο δρόμο που οδηγούσε τις ιταλικές πόλεις προς την

Σελ. 18

Κωνσταντινούπολη και από την άλλη είναι πολύ κοντά στη Βοιωτία και επομένως αποτελούσε δίοδο για τη διείσδυση των εμπορών στην απέναντι ηπειρωτική ακτή²²⁴. Ας σημειώσουμε εδώ πως και η Βοιωτία γνώρισε σημαντική οικονομική ανάπτυξη τον 11^ο και 12^ο αιώνα, η οποία φαίνεται από την έντονη οικοδομική δραστηριότητα και από την αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας²²⁵. Και σε άλλα νησιά, όπως στην Κύπρο, στην Κρήτη, και στη Ρόδο σημειώθηκε οικονομική άνοδος. Μάλιστα η Εύβοια, η Κρήτη, η Κύπρος, και η Ρόδος μονοπώλησαν το μεγάλο εμπόριο, δηλαδή το εμπόριο των μεγάλων αποστάσεων. Σπουδαία αλλά μικρότερη σημασία από τα

²²⁴ MALAMUT, σ. 440- -A. HARVEY, *Economic Expansion in the Byzantine Empire 900-1200*, Καίμπριτζ 1989, σ. 219-220

²²⁵ Μ.ΓΕΡΟΥΛΥΜΑΤΟΥ, Η Θήβα, κέντρο εμπορίου και επικοινωνιών τον 12^ο αιώνα, *Σύμμεικτα* 11(1997), σ.97 κε- -Μ.ΓΑΛΑΝΗ-ΚΡΙΚΟΥ, Θήβα:10^{ος}-14^{ος} αιώνας, η νομισματική μαρτυρία από την Αγία Τριάδα, *Σύμμεικτα* 11(1997), σ.118-122- - Η ΙΔΙΑ, *Θήβα 6^{ος}-15^{ος} αιώνας...ο.π.*(υποσ.207), σ.158-160

παραπάνω νησιά απέκτησαν η Κέρκυρα, γιατί είναι κοντά στην ακτή της Ηπείρου καθώς και η Χίος και η Λέσβος που είναι ανοικτές προς τη Μικρά Ασία²²⁶.

Σύμφωνα με τη Malamut η οικονομική ανάπτυξη που γνώρισε ο νησιωτικός κόσμος τον 11^ο με 12^ο αιώνα

Σελ. 19

διαφέρει από αυτή που σημειώθηκε την παλαιοχριστιανική εποχή. Τα νησιά δηλαδή εισήχθησαν σε ένα οικονομικό σύστημα που δεν ήταν βυζαντινό και το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων τους δεν ελέγχονταν από το κράτος. Αυτό συνέβαινε γιατί το μεγάλο εμπόριο ήταν κυρίως στα χέρια των δυτικών και δεν είχε να κάνει με τα συμφέροντα της αυτοκρατορίας. Θα ήταν ενδιαφέρον, συνεχίζει, να ξέρουμε σε ποιο βαθμό επωφελήθηκαν οι κάτοικοι των νησιών από τα έσοδα που προέρχονταν από το εμπόριο. Πάντως η αύξηση της οικοδομικής δραστηριότητας στα νησιά και συγκεκριμένα στην Εύβοια δείχνει πως μια βυζαντινή ελίτ επωφελήθηκε από αυτή την οικονομική κατάσταση. Όσον αφορά την Εύβοια δεν έχουμε στοιχεία για την ύπαρξη βυζαντινών εμπορών. Μπορεί οι Βυζαντινοί να μην είχαν ενεργή ανάμειξη στο εμπόριο, όμως μέσα στη νέα οικονομική κατάσταση αυξήθηκε η ζήτηση των αγροτικών προϊόντων και αυτό ήταν κάτι το θετικό. Ξέρουμε ότι οι Βενετοί κυρίως έμποροι αγόραζαν τα τοπικά προϊόντα από τη Θήβα, τον Αλμυρό και τη Σπάρτη και

²²⁶ MALAMUT, σ . 455

τα πουλούσαν αλλού, εντός και εκτός της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Άρα προφανώς όσοι ήταν κάτοχοι γης ωφελήθηκαν από τα νέα

Σελ. 20

οικονομικά δεδομένα. Την περίοδο πάντως αυτή η κύρια μορφή κατοχής γης ήταν η μεγάλη ιδιοκτησία²²⁷.

Γνωρίζουμε για την Εύβοια κάποιες οικογένειες που κατείχαν μεγάλες ιδιοκτησίες γης. Τα μέλη αυτών των οικογενειών εκτός από την ιδιοκτησία γης που τους προσέφερε οικονομική δύναμη κατείχαν πολιτικά, στρατιωτικά και εκκλησιαστικά αξιώματα που τους παρείχαν πολιτική δύναμη. Οι πληροφορίες μας για τα μέλη των οικογενειών αυτών προέρχονται από το *Κτηματολόγιο των Θηβών* και από τις επιστολές του Μιχαήλ Χωνιάτη. Σύμφωνα με το *Κτηματολόγιο των Θηβών* κάποιο μέλος της αριστοκρατικής οικογένειας των Πόθων²²⁸ που ήταν μοναχός έμενε στη

²²⁷ *ΙΕΕ*, τομ.Θ', σ.64 - -*MALAMUT*, σ. 411,441,458,466

²²⁸ Πιθανώς υπάρχει σχέση ανάμεσα στην οικογένεια των Πόθων και στο χωριό Πόθι της νότιας Εύβοιας, βλ. λήμμα Πόθι

Χαλκίδα και είχε κτήματα στη Θήβα²²⁹. Η οικογένεια των Πόθων καταγόταν από την Αθήνα και είναι γνωστά και άλλα μέλη της. Από τα χαράγματα του Παρθενώνα πληροφορούμαστε για τον πρωτοπαπά Ιωάννη Πόθο(11^{ος} αιώνας) και τον πατέρα του που ήταν οικονόμος(10^{ος} αιώνας)²³⁰. Άλλος εκπρόσωπος της οικογένειας ήταν ο Πόθος Αργυρός, πρωτοσπαθάριος και Σελ. 1

μεγάλος οικονόμος. Ο Πόθος Αργυρός είχε διατελέσει και κατεπάνω της Ιταλίας ανάμεσα στα 1032 και 1034 μ.Χ.²³¹. Ο παππούς του προγενεστέρου ήταν στρατηγός της Ελλάδος το 10^ο αιώνα²³². Τα μέρη όπου διέμενε η οικογένεια των Πόθων τον 11^ο με 12^ο αιώνα ήταν η Αττική, η Βοιωτία και η Εύβοια²³³.

Άλλη αριστοκρατική οικογένεια ήταν αυτή των Λεωβάχων. Μέλος αυτής της οικογένειας ήταν ο πρόεδρος της Αθήνας Σισίνιος, ο οποίος αναφέρεται στο *Κτηματολόγιο των Θηβών* ως κάτοχος κτημάτων στη Θήβα και κάτοικος Χαλκίδας²³⁴. Ο πρόεδρος Σισίνιος ήταν γιος του Λέοντα και εγγονός του άρχοντα Σισίνιου²³⁵ που καταγόταν από τη Θήβα. Άλλα γνωστά μέλη αυτής της οικογένειας ήταν ο πρωτοσπαθάριος Ιωάννης²³⁶ και τα αδέρφια του Νικόλαος²³⁷ και Θεόδωρος, ο οποίος ήταν σπανθαροκανδιδάτος (10^{ος}

²²⁹ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, σ. 44,70 A77

²³⁰ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, σ.70-71

²³¹ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, σ.71

²³² ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, σ.71

²³³ MALAMUT, σ. 425,495

²³⁴ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, σ. 36,37,68 υποσ. 2,73, A38-39

²³⁵ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, σ.44,73,A72

²³⁶ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, σ.41,42,50,74 υποσ.4 ,A 60,A62,B8,B35-36,B43,B48,B54-55,B69

²³⁷ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, σ. 41,42,A60,B6,B41,B46,B53,B67

Σελ. 2

αιώνας)²³⁸. Και αυτός ο αριστοκρατικός οίκος έμενε στα 3 κέντρα Αττική, Βοιωτία, και Εύβοια²³⁹.

Η αριστοκρατική οικογένεια των Τορνίκηδων επίσης συνδεόταν με την Εύβοια τον 11^ο με 12^ο αιώνα. Η οικογένεια ήταν γνωστή ήδη από τον 10^ο αιώνα και είχε αρμενική καταγωγή. Γνωστά μέλη αυτής της οικογένειας από τον 11^ο και 12^ο αιώνα ήταν ο Δημήτριος²⁴⁰ και ο γιος του Κωνσταντίνος²⁴¹ που κατείχαν το αξίωμα του λογοθέτη του δρόμου, ο Γεώργιος Τορνίκης, μητροπολίτης Εφέσου²⁴², ο Ευθύμιος Τορνίκης, πατριαρχικός άρχοντας και ξάδελφος του τελευταίου²⁴³, ο Ευθύμιος Μαλάκης, μητροπολίτης της Νεοπάτρας²⁴⁴ και ο Θεοφύλακτος, επίσκοπος Αχρίδας²⁴⁵, οι οποίοι ήταν θείοι του Ευθύμιου Τορνίκη. Ο Ευθύμιος Τορνίκης καταγόταν από τα Θήβα και μετά τη λατινική

²³⁸ ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Le Cadastre de Thèbes*, 41,42,74 υποσ.4,A59-60,B6-7,B33-34,B40-41,B45-46,B52-53,B67-69

²³⁹ ΜΑΛΑΜΟΥΤ, σ. 425,495-496

²⁴⁰ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ.50, 65, 79, 84, 109, 356-357

²⁴¹ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ.124,356-357,

²⁴² ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ. 412,660

²⁴³ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', 226,274 - -Δ.Ι.ΠΟΛΕΜΗΣ,*The Doukai, a Contribution to Byzantine Prosopography*, Λονδίνο 1968, σ. 184

²⁴⁴ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ. 26-30- -GRUMEL, *Regestes*, αρ. 1164

²⁴⁵ P.GAUTIER, *Défection et Soumission de la Crète sous Alexis Ier Comnène*, *REB* 35 (1977),σ. 216

Σελ. 3

κατάκτηση του 1204 έφυγε από την Κωνσταντινούπολη και ήρθε στην Εύβοια, όπου μέλη της οικογένειας διέμεναν. Επίσης ο Ευθύμιος Μαλάκης καταγόταν από τη Θήβα και πρέπει να είχε περιουσία στην Εύβοια για την οποία φιλονικούσε με τον επίσκοπο Ευρίπου, Βαλσάμ. Ο Θεοφύλακτος, επίσκοπος Αχρίδας καταγόταν από την Εύβοια, στην οποία είχε και συγγενείς.

Το 12^ο αιώνα βρίσκουμε μέλος της γνωστής από το 10^ο αιώνα οικογένειας των Χαλκούτζηδων να είναι εγκατεστημένο και να έχει περιουσία στην Εύβοια. Πρόκειται για το Γρηγόριο Χαλκούτζη²⁴⁶ τον οποίο ο Μιχαήλ Χωνιάτης εγκωμιάζε, γιατί μετά τη λατινική κατάκτηση προτίμησε να αυτοεξοριστεί στην αυτοκρατορία της Νίκαιας παρά να υποταγεί στους Λατίνους . Ο Γρηγόριος Χαλκούτζης ήταν ο πρώτος ανάμεσα στους θεματικούς και κτηματικούς άρχοντες της Εύβοιας. Ο όρος κτηματικός άρχων σημαίνει τον κάτοχο περιουσίας, ενώ ο όρος θεματικός άρχων αυτόν που έχει διοικητικές αρμοδιότητες. Η οικογένεια είναι γνωστή από το 10^ο αιώνα αλλά το 12^ο αιώνα τη βρίσκουμε να εγκαθίσταται στην Εύβοια. Άλλα

²⁴⁶ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ. 277-278- -Α.ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Ο βυζαντινός οίκος Χαλκούτζη(Χαλκούτση)(β'μισό 10^{ου}-β'μισό 13^{ου} αι.), *AEM* 28(1988-1989), σ. 70-71

γνωστά μέλη είναι ο Νικήτας Χαλκούτζης²⁴⁷ που ήταν πατρίκιος, στρατηγός και ναύαρχος του βυζαντινού στόλου το 10^ο αιώνα, ο Νικόλαος, αξιωματούχος και αυτός του 10^{ου} αιώνα²⁴⁸ και ο Λέων²⁴⁹, στρατηγός του 11^{ου} αιώνα. Τέλος άλλος ιδιώτης μεγαλοκτηματίας ήταν ο Γεώργιος Βαρδάνης²⁵⁰, φίλος του Μιχαήλ Χωνιάτη. Η περιουσία της οικογένειας βρισκόταν στην περιοχή της Καρύστου. Επίσκοπος της πόλεως Καρύστου ήταν ο πατέρας του Γεωργίου Δημήτριος Βαρδάνης²⁵¹, με τον οποίο ο Μιχαήλ Χωνιάτης είχε φιλικές σχέσεις. Η οικογένεια των Βαρδάνηδων ήταν ονομαστή στην αυτοκρατορία ήδη από τον 8^ο αιώνα.

Υπήρχαν λοιπόν στην Εύβοια το 12^ο αιώνα οι αριστοκρατικοί οίκοι των Πόθων, Τορνίκιων, Λεωβάχων και Βαρδάνηδων, οι οποίοι εκτός από την κτηματική περιουσία που διέθεταν ήταν και κάτοχοι πολιτικών στρατιωτικών και εκκλησιαστικών αξιωμάτων. Αναφέρουμε ενδεικτικά τον πρόεδρο Σισίνιο Λεώβαχο, το Θεοφύλακτο Αχρίδας και το Δημήτριο Βαρδάνη που είχαν εκκλησιαστικά αξιώματα,

²⁴⁷ Α.ΣΑΒΒΙΔΗΣ, *Ο οίκος Χαλκούτζη...ο.π.*(υποσ.246), σ. 66-68

²⁴⁸ Α.ΣΑΒΒΙΔΗΣ, *Ο οίκος Χαλκούτζη...ο.π.*(υποσ.246), σ.68-69

²⁴⁹ Α.ΣΑΒΒΙΔΗΣ, *Ο οίκος Χαλκούτζη...ο.π.*(υποσ.246),σ. 69-70

²⁵⁰ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ. 206

²⁵¹ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ. 205

καθώς και το Γρηγόριο Χαλκούτζη που ήταν θεματικός άρχοντας. Η κτηματική περιουσία όπλιζε αυτές τις αριστοκρατικές οικογένειες με οικονομική δύναμη και η κατοχή των αξιωμάτων τις προσέδιδε πολιτική δύναμη. Υπήρχε λοιπόν το 12^ο αιώνα στην Εύβοια όχι μόνο μια κοινωνική αλλά και μια πολιτική ελίτ. Κάτι άλλο που αξίζει να παρατηρήσουμε είναι πως οι αριστοκρατικές αυτές οικογένειες ήταν εξαπλωμένες σε τρεις περιοχές στη Βοιωτία στην Αττική και στην Εύβοια. Τα κέντρα διαμονής τους ήταν οι 3 αυτές περιοχές. Για παράδειγμα οι Πόθοι κατάγονταν από την Αθήνα και είχαν περιουσία στη Θήβα και στην Εύβοια . Η σύνδεση των οικογενειών αυτών με τη Βοιωτία, Αττική και Εύβοια οφείλεται από τη μια στην κοντινή απόσταση που υπήρχε ανάμεσα στα 3 αυτά μέρη και από την άλλη στη διοικητική κατάσταση που επικρατούσε. Αφ' ενός και οι 3 περιοχές εντάσσονταν στο ίδιο θέμα, το θέμα Ελλάδος και αφ' ετέρου το 12^ο αιώνα η Εύβοια και η Βοιωτία ανήκαν και οι δύο στο "όριον Θηβών και Ευρίπου". Η διοικητική αυτή εξέλιξη ευνοούσε την ανάπτυξη δεσμών ανάμεσα σ' αυτές τις περιοχές.

Εκτός όμως από τους ιδιώτες κτήματα στην Εύβοια είχε και η Εκκλησία. Στο τέλος του 12^{ου} αιώνα η μητρόπολη

Σελ. 6

Αθηνών είχε γαίες στη Βάθεια²⁵². Εκτός από την Εκκλησία περιουσία στην Εύβοια είχαν και τα μοναστήρια. Μεγάλος ιδιοκτήτης στην περιοχή της Εύβοιας ήταν η μονή του Οσίου Λουκά της Φωκίδας. Μετόχια του μεγάλου φωκικού μοναστηριού ήταν η μονή της Περιβλέπτου των Πολιτικών²⁵³, η μονή του Οσίου Λουκά στο χωριό Άγιος Λουκάς Αλιβερίου²⁵⁴, ο ναός των Αγίων Αναργύρων και της Κοιμήσεως της Θεοτόκου²⁵⁵ πολύ κοντά στην προηγούμενη μονή, η μονή του Αγίου Νικολάου στο Γιαννίτσι²⁵⁶ και η μονή του Ευαγγελισμού στο Πόθι²⁵⁷. Για το αν τα ευβοϊκά μοναστήρια είχαν περιουσία μέσα στην Εύβοια ή αλλού δε γνωρίζουμε, γιατί δεν έχουμε στοιχεία. Κατά την εξέταση της εκκλησιαστικής και μοναστικής περιουσίας διαπιστώνουμε κάτι που είχαμε παρατηρήσει και για την ιδιωτική περιουσία, δηλαδή τους δεσμούς που υπήρχαν ανάμεσα στην Αττική, Βοιωτία και Εύβοια. Αν και από τον

²⁵² ΜΑΛΑΜΟΥΤ, σ. 422 και υποσ.259

²⁵³ Χ. ΜΠΟΥΡΑΣ, Παρατηρήσεις στο καθολικό της μονής της Θεοτόκου Περιβλέπτου στα Πολιτικά Ευβοίας, *ΑΕΜ* 28(1988-1989), σ. 60

²⁵⁴ ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Το παρά το Αλιβέρι μετόχιον του Οσίου Λουκά Φωκίδος, *ΑΒΜΕ* 7 (1951), σ. 131-145

²⁵⁵ Χ.ΦΑΡΑΝΤΟΣ, Χριστιανικά μνημεία στα χωριά Γιαννίτσι και Πόθι της νότιας Εύβοιας, *ΑΕΜ* 31 (1995), σ. 234

²⁵⁶ Χ.ΦΑΡΑΝΤΟΣ, *Χριστιανικά μνημεία...ο.π.*(υποσ.255), σ. 234,245

²⁵⁷ Χ.ΦΑΡΑΝΤΟΣ, *Χριστιανικά μνημεία...ο.π.*(υποσ.255), σ. 247-248

Σελ. 7

9^ο αιώνα και εξής η μεγάλη ιδιοκτησία είναι η κύρια μορφή κατοχής της γης, αυτό δε σημαίνει πως η μικρή και μεσαία γαιοκτησία εξαφανίστηκε. Όμως στην Εύβοια δε γνωρίζουμε τίποτα για τους μικρούς ή μεσαίους ιδιοκτήτες γης.

Β) Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

Στην οικονομία της Εύβοιας η γεωργία έπαιζε τον πρωτεύοντα ρόλο²⁵⁸. Για την αγροτική παραγωγή της Εύβοιας γνωρίζουμε λίγα πράγματα. Οι περισσότερες πληροφορίες που έχουμε προέρχονται από τις επιστολές του Μιχαήλ Χωνιάτη και από τον Άραβα γεωγράφο και περιηγητή Εδρισύ και αφορούν κυρίως τον τελευταίο αιώνα της βυζαντινής εποχής. Σύμφωνα με τον τελευταίο η γη της Εύβοιας ήταν γόνιμη και σ' αυτήν καλλιεργούνταν πολλά προϊόντα²⁵⁹. Τα δημητριακά είχαν σημαντική θέση στην αγροτική παραγωγή του νησιού²⁶⁰. Από τις επιστολές του Μιχαήλ Χωνιάτη μαθαίνουμε πως στην Εύβοια και συγκεκριμένα στην περιοχή της Καρύστου παράγονταν σιτάρι και κριθάρι. Και ο βίος του Οσίου Νίκωνα του

²⁵⁸ MALAMUT, σ. 385

²⁵⁹ ΕΔΡΙΣΥ, σ. 296

²⁶⁰ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β', σ. 210-211

Σελ. 8

Μετανοείτε περιέχει την πληροφορία για παραγωγή κριθαριού²⁶¹. Η αρχαιολογία επιβεβαιώνει τις πληροφορίες των πηγών. Στην Ερέτρια έχουν αποκαλυφθεί αποθηκευτικοί χώροι για το σιτάρι που ονομάζονταν σιροί. Αλλά και στη Χαλκίδα έχουν έρθει στο φως σιροί, οι οποίοι ήταν ακριβώς δίπλα στο τείχος. Ακόμα, η Κάρυστος διέθετε οπωροφόρα δένδρα²⁶². Πάντως την καλλιέργεια των αγροτικών προϊόντων στην Κάρυστο δυσχέραιναν οι άσχημες καιρικές συνθήκες. Την περιοχή έπλητταν οι δυνατοί άνεμοι ασταμάτητα χειμώνα -καλοκαίρι καθώς και οι δυνατές βροχές το χειμώνα. Οι άνεμοι που έπνεαν συχνά στην περιοχή επέτρεπαν και την ύπαρξη των μύλων²⁶³. Το νησί παρήγε και ελαιόλαδο, αφού στο Δοκό και στην Κάρυστο έχουν βρεθεί ελαιοπιεστήρια²⁶⁴. Ακόμα η Εύβοια ήταν φημισμένη για την παραγωγή οίνου. Ο ευβοϊκός οίνος, όπως και ο ροδίτικος και ο κρητικός ήταν από τους καλύτερους²⁶⁵.

²⁶¹ ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ, *Ο εκ Πόντου Όσιος Νίκων ...ο.π.*(υποσ.155), σ.56,184

²⁶² ΕΔΡΙΣΥ, σ. 295

²⁶³ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β΄, σ. 210-211 ,214-215

²⁶⁴ βλ. λήμμα Δοκός και Κάρυστος

²⁶⁵ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ. Β΄, σ. 83

Επίσης το νησί παρήγε κάθε είδους φρούτου σε αφθονία, σύμφωνα με τον Εδρισύ²⁶⁶.

Εκτός από τη γεωργία οι κάτοικοι είναι σίγουρο πως ασχολούνταν και με την κτηνοτροφία²⁶⁷. Επίσης μια από τις δραστηριότητες των κατοίκων ήταν και το κυνήγι. Έτσι το 10^ο αιώνα Ευβοείς κυνηγοί πήγαν στην Πάρο για να κυνηγήσουν²⁶⁸. Μια από τις βασικές ασχολίες των Ευβοέων ήταν και η αλιεία της πορφύρας που είναι ένα θαλάσσιο όστρεο που χρησίμευε για τη βαφή των υφασμάτων. Από τη μαρτυρία του Δίωνα Χρυσοστόμου συμπεραίνουμε πως η αλιεία της πορφύρας γινόταν τον 1 μ.Χ αιώνα στα κοίλα της Εύβοιας δηλαδή στη νότια περιοχή του νησιού²⁶⁹. Ο Μιχαήλ Χωνιάτης μας πληροφορεί πως το 12^ο αιώνα η δραστηριότητα αυτή εξακολουθούσε να υπάρχει. Σύμφωνα με τον τελευταίο, πλοία από τη Κάρυστο, τη Χαλκίδα και την Αθήνα ξεκινούσαν για να αλιεύσουν την πορφύρα στην Κέα²⁷⁰.

²⁶⁶ ΕΔΡΙΣΥ, σ. 296

²⁶⁷ ΜΑΛΑΜΥΤ, σ. 392

²⁶⁸ Βίος Αγίας Θεοκτίστης, ... ο.π. (υποσ.128), σ. 228

²⁶⁹ ΔΙΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ευβοϊκός ή Κυνηγός*, εκδ. Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Αθήνα 1994, σ. 16-17- -Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ- Δ.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Ευβοϊκός του Δίωνα Χρυσοστόμου*, *ΑΕΜ* 20 (1974), σ. 46

²⁷⁰ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ, τομ .Β', σ. 275

Σελ. 10

Η Εύβοια ήταν ξακουστή για το έγχρωμο μάρμαρό της, γνωστό διεθνώς ως *cipollino*²⁷¹ που εξορυσσόταν από την περιοχή της Καρύστου. Μαρμαρορυχεία έχουν εντοπιστεί στην τοποθεσία Κύλινδροι πάνω από το χωριό Μύλοι, στην τοποθεσία Χαλίκια, όπου φτάνουν γύρω στα εβδομήντα και στον Άνω Αετό, όπου η έκταση του είναι μικρή. Τα μάρμαρα από αυτές τις περιοχές φορτώνονταν εκεί όπου βρίσκεται σήμερα το λιμάνι της Καρύστου, το οποίο είναι βαθύ και επιτρέπει την προσέγγιση των πλοίων. Άλλα λατομεία βρίσκονταν στα χωριά Αλέξι και Καλογέρι, των οποίων τα μάρμαρα κατευθύνονταν στο σημερινό Μαρμάρι για να εξαχθούν. Μάρμαρα εξορύσσονταν και στην περιοχή Κιόνια, απ' όπου μεταφέρονταν με κυλίστρα²⁷² στην ακτή Μπήγα ανατολικά του όρμου Φηγόντα ή Πόρτο Λάφια, όπως λέγεται σήμερα ο όρμος. Όλα τα παραπάνω λατομεία βρίσκονται στην περιοχή Καρύστου. Δεν πρέπει όμως να παραλείψουμε τα σημαντικά μαρμαρορυχεία στην περιοχή των Στύρων και πιο συγκεκριμένα γύρω από τα βουνά Κλιόσι και Αϊ-Νικόλα, στην περιοχή των Καψάλων, όπου είναι μάλιστα γιγαντιαία, στην κορυφή του βουνού Πυργάρι

²⁷¹ Το χρώμα του μαρμάρου μοιάζει με την επιφάνεια μιας κατά μήκος τομής φρέσκου κρεμμυδιού, το οποίο στα λατινικά λέγεται *cipollino*

²⁷² Η κυλίστρα σώζεται και έχει πλάτος 3μ . περίπου

Σελ. 11

και στο παραλιακό Νιμποριό. Τα μάρμαρα από την περιοχή των Στύρων μεταφέρονταν στο Νιμποριό και φορτώνονταν σε πλοία . Τα λατομεία άρχισαν να λειτουργούν κατά τους χρόνους του Μ. Αλεξάνδρου. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο συνέχισαν να λειτουργούν πιο εντατικά και η λειτουργία τους δε σταμάτησε ως τον 6^ο-7^ο αιώνα μ.Χ.²⁷³. Αρχαιολογικές και γραπτές μαρτυρίες μας πείθουν ότι ήταν σε χρήση κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Καρυστινό μάρμαρο έχει χρησιμοποιηθεί στους παρακάτω ναούς παλαιοχριστιανικής εποχής :στη βασιλική του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, στη βασιλική της Βραυρώνας²⁷⁴, στην Αγία Σοφία κατά την ανακατασκευή της από τον Ιουστινιανό μετά την πυρκαγιά²⁷⁵, στο ναό των Αγίων Αποστόλων στην Κωνσταντινούπολη²⁷⁶, στη βασιλική της Γάζας και στη βασιλική του Αγίου Απολλιναρίου στη Ραβέννα του 6^{ου} αιώνα . Συγγραφείς της πρώιμης περιόδου

²⁷³ Τ.ΖΑΠΠΑΣ,Η καρυστία και στυρία λίθος(αρχαία λατομεία και μάρμαρα, *AEM* 24(1981-1982), σ.243-267- -Α.ΛΑΜΠΡΑΚΗ,,Le cipolin de la Karystie.Contribution à l'étude des marbres de la Grèce exploités aux époques romaine et paléochrétienne,*Revue Archéologique* 1980, σ.31-57

²⁷⁴ Τ.ΖΑΠΠΑΣ,*Η καρυστία...* ο.π.(υποσ.273),σ.272

²⁷⁵ ΠΑΥΛΟΣ ΣΙΛΕΝΤΙΑΡΙΟΣ, *Περιγραφή της Αγίας Σοφίας*,εκδ.Ι.ΒΕΚΚΕΡ, Βόννη 1837,στ. 619-621,σ. 31

²⁷⁶ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΟΔΙΟΣ,*Description des oeuvres d'art et de l'église des Saints Apôtres de Constantinople*,εκδ. E.LEGRAND-TH.REINACH,Παρίσι 1896, στ. 654-655,σ. 24,

Σελ. 12

δεν παρέλειπαν να αναφερθούν στο μάρμαρο της Καρύστου, όπως ο Γρηγόριος Νύσσης στην τρίτη ομιλία του²⁷⁷, ο Σιδόνιος Απολλινάριος²⁷⁸, ο Μάρκος Διάκονος²⁷⁹, ο Χορίκιος²⁸⁰ και ο Ισίδωρος της Σεβίλλης²⁸¹. Μετά τον 6^ο αιώνα πιθανώς σταμάτησε η λειτουργία των λατομείων, καθώς δεν έχουμε στοιχεία που να δείχνουν ότι χρησιμοποιούνταν. Πιθανώς ξαναλειτούργησαν τον 11^ο αιώνα, αφού στη βασιλική του Αγίου Μάρκου στη Βενετία (11^{ος} αιώνας), στη μονή του Οσίου Λουκά Φωκίδας(11^{ος} αιώνας) και στο καθεδρικό ναό Westminster στο Λονδίνο (11^{ος} αιώνας) χρησιμοποιήθηκε καρυστινό μάρμαρο²⁸².

²⁷⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, *Opera*, In Ecclesiasten Homiliae, εκδ. J. MC DONOUGH S.J.-P. ALEXANDER, τομ. Ε΄, Leiden 1962, σ.320-321: εἴτα Λάκαινα καὶ Θεσσαλι καὶ ἐκ Καρύστου λίθος ἀναπτύσσεται..

²⁷⁸ ΣΙΔΟΝΙΟΣ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΣ, *Επιστολές*, εκδ. A. LOYEN, τομ. Β΄, (Les Belles Lettres), Παρίσι 1970, σ.47: *Iam si Marmora inquiras, non illic quidem Paros, Carystos, Proconnesos, Phryges, Numidae, Spartiatae rupium uariatarum posuere crustas*

²⁷⁹ ΜΑΡΚΟΣ ΔΙΑΚΟΝΟΣ, *Βίος Πορφυρίου Γάζας*, εκδ. H. GREGOIRE-M. A. KUGENER, (Les Belles Lettres), Παρίσι 1930, ποίημα 84 σ.66

²⁸⁰ ΧΟΡΙΚΙΟΣ ΓΑΖΑΣ, *Opera*, εκδ. E. RICHTSTEIG, Στουτγκάρδη 1972, σ. 7: κίωνων γὰρ ἐκ Καρύστου τεττάρων κατὰ μέγεθός τε καὶ θέσιν υπεραϊρόντων τοὺς τῆς ἀγοραίου στοᾶς χρώμασί τε καλλωπιζομένων ἐμφύτοις ἀνίδα φέρουσι μίαν οἱ μέσοι.

²⁸¹ ΙΣΙΔΩΡΟΣ ΣΕΒΙΛΛΗΣ, *Etymologiarum sive Originum*, εκδ. W. M. LINDSAY, τομ. Β΄ Οξφόρδη 1985, βιβλ. XVI. v. 15: *Caristeum viride, optimum; nomen ab aspectu habens, eo quod gratus sit his qui gemmas sculpunt; eius enim viriditas reficit oculos*

²⁸² Γ. ΖΑΠΠΙΑΣ, *Η καρυστία... ο.π.* (υποσ.273), σ.273-274

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μέχρι τον 7^ο αιώνα η Εύβοια ανήκε πολιτικά στην επαρχία Αχαΐας, η οποία υπαγόταν στην υπαρχία του Ιλλυρικού. Με την ανάπτυξη του νέου διοικητικού συστήματος των θεμάτων το νησί εντάχθηκε στο θέμα της Ελλάδος από την αρχή της δημιουργίας του στα τέλη του 7^{ου} αιώνα. Όσον αφορά όμως την εκκλησιαστική διοίκηση υπαγόταν στη μητρόπολη Κορίνθου, η οποία βρισκόταν ως το 732 στη δικαιοδοσία του πάπα Ρώμης. Το νησί ήδη από τη πρωτοβυζαντινή εποχή είχε 5 επισκοπές, της Χαλκίδας, της Καρύστου, του Αυλώνος, του Πορθμού και του Ωρεού, τις οποίες διατήρησε ως το τέλος της βυζαντινής περιόδου. Όμως από το 732 και εξής οι επισκοπές της Εύβοιας, αλλά και όλες οι επισκοπές των επαρχιών του ανατολικού Ιλλυρικού αφαιρέθηκαν από τη δικαιοδοσία της δυτικής Εκκλησίας και υπήχθησαν στο Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης.

Οι βαρβαρικές επιδρομές που έλαβαν χώρα από το 3^ο αιώνα ως τον 6^ο αιώνα και αναστάτωσαν τη Νότια Ελλάδα φαίνεται πως άφησαν άθικτη την Εύβοια. Ούτε οι Γότθοι ούτε οι Βησιγότθοι ούτε Ούννοι κατάφεραν να πλήξουν το νησί. Η μόνη επιδρομή που ενδέχεται να επηρέασε, αν και όχι μόνιμα, την Εύβοια είναι αυτή του Γιζέριχου των

Βανδάλων το 467μ.Χ. Αλώβητη έμεινε η Εύβοια και από ένα πιο απειλητικό εχθρό, τους Σλάβους. Το βέβαιο είναι πως δε σημειώθηκε σλαβική εγκατάσταση, όπως έγινε με τη Πελοπόννησο ή τη Θεσσαλία. Οι μόνες πηγές που αναφέρουν κάτι τέτοιο είναι το *Χρονικό της Μονεμβασίας* και το σχόλιο του Αρέθα. Ωστόσο η πληροφορία δεν επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές ούτε από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Το πιο ισχυρό αρχαιολογικό τεκμήριο είναι πως δε βρέθηκε στην Εύβοια κανένα στοιχείο του υλικού πολιτισμού των Σλάβων. Μια σλαβική επιδρομή μόνο είναι πιθανό να σχετίζεται με την Εύβοια, αυτή του 615μ.Χ., με την οποία είναι πιθανό να συνδέεται και η απόκρυψη του θησαυρού που βρέθηκε στη Χαλκίδα. Ωστόσο αυτή δεν είχε μόνιμες επιπτώσεις στο νησί. Φαίνεται πως το στενό του Ευρίπου εμπόδιζε τη προσπέλαση των εχθρών. Ανεπηρέαστη λοιπόν η Εύβοια από εξωτερικούς εχθρούς μπόρεσε να συνεχίσει το ιστορικό της βίο αδιατάρακτα και μάλιστα να γνωρίσει και ακμή κατά τον 5^ο με 6^ο αιώνα μ.Χ. Όσο οι Βυζαντινοί είχαν την κυριαρχία στη Μεσόγειο, οι θαλάσσιοι εμπορικοί δρόμοι ήταν ανοικτοί, το εμπόριο διεξαγόταν ομαλά και έφερνε πλούτο κυρίως στα νησιά και στις παράκτιες ηπειρωτικές ζώνες. Η Εύβοια ευρισκόμενη πάνω στο θαλάσσιο δρόμο που ένωνε τη Κωνσταντινούπολη

Σελ. 15

με τη Ρώμη γνώρισε ακμή, η οποία φαίνεται τόσο από την οικοδομική δραστηριότητα όσο και από την νομισματική κυκλοφορία. Η σημασία που είχε το θαλάσσιο εμπόριο για την οικονομία του νησιού αυτήν την εποχή φαίνεται και από το γεγονός πως η κατοίκηση στρέφεται κοντά στη θάλασσα.

Την περίοδο όμως της ανάπτυξης διαδέχθηκε η παρακμή που διήρκεσε από τον 7^ο ως τον 9^ο αιώνα μ.Χ. Αιτία αυτής της παρακμής είναι η εμφάνιση των Αράβων. Από τότε που εμφανίστηκε ο αραβικός στόλος στη Μεσόγειο, οι Βυζαντινοί έχασαν τη θαλασσοκρατορία. Οι Άραβες έκαναν επιδρομές και στην Εύβοια. Η κυριότερη ήταν αυτή του εμίρη της Ταρσού, Εσμάν του 880μ.Χ., η οποία όμως αντιμετωπίστηκε επιτυχώς. Αντίθετα από το σλαβικό κίνδυνο οι Άραβες επηρέασαν το νησί. Το έπληξαν περισσότερο οικονομικά, γιατί με τη διακοπή του εμπορικού δρόμου Ρώμης-Κωνσταντινούπολης σταμάτησαν οι εμπορικές σχέσεις των μεγάλων αποστάσεων και η οικονομία μετατράπηκε σε κλειστή. Η παρακμή της Εύβοιας φαίνεται και στην απουσία των αρχαιολογικών ευρημάτων. Τον 11^ο αιώνα το νησί βγήκε από τον κλειστό κόσμο που βρισκόταν. Από το 1082 μ.Χ. ,οπότε οι Βενετοί απέκτησαν τα πρώτα εμπορικά προνόμια, το νησί άνοιξε τις πόρτες του πάλι στο εμπόριο των μεγάλων αποστάσεων. Η Εύβοια

Σελ. 16

απέκτησε κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, αφού σ' αυτήν συγκεντρώνονταν έμποροι απ' όλο τον κόσμο. Το νησί γνώρισε οικονομική ανάπτυξη, η οποία εκδηλώθηκε τόσο με την έντονη οικοδομική δραστηριότητα, όσο και με την αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας. Παρόμοια ακμή γνώρισαν και άλλα νησιά, όπως η Κρήτη και Κύπρος, αλλά και η γειτονική Βοιωτία με την οποία η Εύβοια απέκτησε τον 11^ο με 12^ο αιώνα στενούς διοικητικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς δεσμούς.

Σελ. 18

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Θέμα διπλωματικής εργασίας: Η Εύβοια κατά την
παλαιοχριστιανική και βυζαντινή περίοδο

ΕΠΟΠΤΡΙΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ :

Κα Α.Αβραμέα

Κα Α.Κιουσοπούλου

Κα Α.Κάσδαγλη

Σελ. 19

**Η ΕΥΒΟΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ**